

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Tobias Adolfsson

Trolöshet mot huvudman på finansmarknaderna

Ekonomisk brottslighet och den straffrättsliga bedömningen
av komplexa finansiella upplägg

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Christoffer Wong

Termin för examen: VT 2022

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
SUMMARY	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och problemformulering	6
1.3 Metod	7
1.4 Material och forskningsläge	9
1.5 Avgränsningar	13
1.6 Disposition	13
2 EKONOMISK BROTTSLIGHET	15
2.1 Inledning	15
2.2 Vad är ekonomisk brottslighet?	15
2.3 Den ekonomiska brottslighetens utmaningar	19
2.4 Ekonomisk brottslighet och allmänna läror	23
2.4.1 Allmänt om läror	24
2.4.2 Läror för ekonomisk brottslighet	25
2.5 Lärdomar	28
3 TROLÖSHET MOT HUVUDMAN	30
3.1 Inledning	30
3.2 Ställning	32
3.3 Missbruk	35
3.4 Skada	39
3.5 Skuld	41
3.6 Reflektion över rättsläget	42
4 FINANSIELLA UPPLÄGG SOM TROLÖSHETSBROTT	44
4.1 Inledning	44
4.2 Allra	44
4.2.1 Bakgrund	44
4.2.2 Tingsrättens bedömning	46
4.2.3 Hovrättens bedömning	48
4.3 Falcon Funds	51
4.3.1 Bakgrund	51
4.3.2 Tingsrättens bedömning	52
4.3.3 Hovrättens bedömning	54

4.4	NJA 2003 s. 414	55
4.4.1	Bakgrund	55
4.4.2	Tingsrättens bedömning	56
5	ANALYS	60
5.1	Inledning	60
5.2	Teknikaliteter och brottsplaner	61
5.3	En rättssäker prövning	67
5.4	Sammanfattande slutsatser	71
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	74
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	84

Sammanfattning

Straffrätten är ett uråldrigt system för att uttrycka och upprätthålla olika värden. I sin utformning och begreppsapparat är den framförallt anpassad till klassiska, synbara, fysiska angrepp av olika slag. Den riskerar därför att bli vilseledd i mötet med det moderna samhällets normer och intrikata sociala mönster. Ett område där straffrätten ofta har svårt att navigera är den ekonomiska brottsligheten.

I den här uppsatsen undersöks den straffrättsliga hanteringen av ekonomisk brottslighet som begås på finansmarknaderna och genom användning av komplexa finansiella upplägg. Undersökningen kretsar kring brottet trolöshet mot huvudman och bedömningen av om ett finansiellt upplägg utgör förtroendemissbruk. Utgångspunkten är rättsdogmatisk, men då gärningarna i väsentliga avseenden skiljer sig åt från de som trolöshetsbestämmelsen utformades för att tillämpas på och de som har bedömts i praxis ger rättsläget bara begränsad ledning för besvarandet av frågeställningarna. Därför undersöks även underrättsdomar där åtal väckts för trolöshetsbrott som begåtts genom finansiella upplägg. Domarna analyseras sedan med stöd av forskning om ekonomisk brottslighet.

Genom analysen identifieras två olika modeller för att bedöma gärningarna, vilka tolkas och utvärderas genom ekobrottsforskningen. Analysen talar för att endast den ena modellen förmår hantera de svårvärderade förhållandena på finansmarknaderna, och bemöta de sätt varpå gärningarna utmanar vissa av straffrättens grundläggande antaganden. Enligt denna modell måste finansiella upplägg bedömas som i tid och rum sammanhängande händelseförlopp som binds ihop av gärningspersonernas motiv. Ett upplägg utgör då förtroendemissbruk om det kan beskrivas som en brottsplan som saknar legitimt syfte i förhållande till huvudmannens intressen. Samtidigt utvidgar denna modell det straffbara området på ett sätt som kan kritiseras ur rättssäkerhetsperspektiv.

Summary

The criminal law is an ancient system for expressing and enforcing different values. Its structure and language are primarily tailored for traditional, visible, physical offences. It is therefore prone to be led astray by the norms and intricate social patterns of modern society. One field where it is oftentimes difficult for the criminal law to navigate is that of white-collar or economic crime.

This thesis investigates the criminal law's ability to handle economic crimes committed on financial markets and through the use of complex financial instruments or arrangements. The thesis centers on the Swedish crime of *abuse of trust* and on how it should be determined if a financial arrangement constitutes trust abuse. Legal dogmatics is used as a starting point, but since the acts in question differ in relevant ways from the kinds of acts that the crime was developed for, the authoritative legal sources provide only limited guidance. To answer the research questions, I therefore rely upon economic crime research to analyze judgements from the lower courts.

Through the analysis two different models for assessing the acts are identified, which are interpreted and evaluated through the lens of economic crime research. The analysis indicates that only one of the models is able to account for the complex financial market context and handle the ways in which the acts challenge some of the criminal law's fundamental assumptions. According to this model, financial arrangements must be described as chains of events which are connected in space and time through the intent or motive of the perpetrator. The acts then constitute trust abuse if they can be described as a criminal scheme which lacks legitimate purpose in relation to the principal's interests. At the same time, the model extends the criminalization in a way that can be criticized from a rule of law perspective.

Förord

Många år av lärande mynnar ut i detta examensarbete. Under resan har jag stiftat storartade bekantskaper: med kunskap, vänner och ett myller av studentikosa upptåg och uppdrag. Spåren av de möjligheter jag givits kommer jag alltid bära med mig.

Det har även varit en tid av utforskande, trevande försök och svåra vägval. När nu faktiskt en bana har börjat ta form har jag många att tacka: min familj, för ert tålamod med alla mina krumbukter; mina kamrater på Drottninggatan, Pontus och Vide, för det varma hem ni skänkte mig; Max och Johan, för att ni gav mig ett sammanhang i en ny och osäker terräng; Anton, min intellektuella slipsten, för att du har varit min följeslagare ända sedan starten; Katarina, för det vi har att blicka fram emot.

Även det här examensarbetet, som enligt klassisk uppfattning kanske ska ses som kronan på verket, är snarare toppen av ett isberg – det rymmer mer än vad som syns. Många personers stöd ligger bakom resultatet. Utöver de ovannämnda vill jag rikta ett särskilt tack till min handledare Christoffer Wong för outtröttlig och ovärderlig respons både inför och under arbetet.

Malmö den 22 maj 2022

Tobias Adolfsson

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
HD	Högsta domstolen
JP	Juridisk publikation
JT	Juridisk tidskrift
JuU	Justitiekanslern
MBS	Mortgage Backed Security
NJA	Nytt juridiskt arkiv
OTC	Over the Counter
PPM	Premiepensionsmyndigheten
Prop.	Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens offentliga utredningar
SRK	Straffrättskommittén
SvJT	Svensk juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

När man talar om brott på finansmarknaderna är det typiskt sett fråga om insiderhandel och marknadsmanipulation. Sådana brott har varit föremål för omfattande diskussioner och lagstiftningsarbete i Sverige och internationellt under flera decennier.¹ Det finns dock brott som likaledes begås på finansmarknaderna, men inte alls är av samma slag som de klassiska finansmarknadsbrotten och som har fått långt mindre rättslig uppmärksamhet. De brott jag tänker på består av att aktörer på finansmarknaderna på grund av något uppdrag får tillgång till andras förmögenheter, och istället för att agera utifrån uppdragsgivarnas intressen utnyttjar sina positioner för att berika sig själva.

Ett tydligt exempel utgör det s.k. Allramålet. Allra var ett fondbolag som under flera år beskrevs som en framgångssaga och vid ett tillfälle värderades till två miljarder kr, men som efter mediala granskningar blev avstängt från PPM-systemets fondtorg och polisanmält av både Pensionsmyndigheten och sina egna revisorer.² I målet åtalades flera fondförvaltare för att genom investeringar i sammansatta finansiella instrument – warranter – och genom en kedja av utdelningar och överlåtelser mellan olika bolag ha flyttat cirka 170 miljoner kr från fonderna till sina egna konton. Samtliga tilltalade friades i tingsrätten men fälldes i hovrätten, där målet stannade efter att Högsta domstolen beslutade att inte meddela prövningstillstånd.³

Det brott som kan komma i fråga vid den här sortens gärningar är trolöshet mot huvudman. Det brottet utformades dock under en tid då finansiella marknader i sin moderna utformning och komplexa finansiella upplägg ännu var okända fenomen, och det finns därmed skäl att ifrågasätta om det verkligen är rustat för att tillämpas även på sådana. Detta framgår inte minst av att de

---

¹ Se t.ex. Ekobrottsmyndigheten, *Brott på finansmarknaden*, Leopoldson (2016), s. 150 ff. och prop. 2016/17:22, s. 55 ff.

² Se Dahlberg (20170130), Aronsson (20170314), Dahlberg (20170315), Dahlberg (20170321), Wande (20170316) och Pensionsmyndigheten (20170214).

³ Stockholms tingsrätts dom den 31 januari 2020 i mål B 12440-17 och Svea hovrätts dom den 22 juli 2021 i mål B 2006-20 (härefter Allra-TR respektive Allra-HovR) samt HD:s beslut den 28 december 2021 i mål B 5076-21.

två instanserna i Allramålet inte bara kom till olika slutsatser, utan använde fundamentalt olikartade metoder för att pröva åtalet och bedöma gärningarna. Medan tingsrätten gjorde utgången helt avhängig frågan om arvodet för warrantförsäljningarna var skäligt eller marknadsmässigt, ansåg hovrätten att den frågan inte hade ”någon nämnvärd betydelse”⁴ och bedömde i stället gärningarna utifrån deras motiv som en sammanhållen brottsplan.

Det är tydligt att det i målet saknades rättslig konsensus om hur den här sortens gärningar, vilka består av eller begås genom komplexa finansiella upplägg, ska bedömas – om hur man alls ska avgöra om de utgör brott. Mot bakgrund av de oerhört stora ekonomiska värden som kan komma ifråga och vikten i den moderna samhällsekonomin av förtroende för finansmarknaderna, finns det därför skäl att utreda var gränsen mellan tillåtna och o tillåtna finansiella upplägg ska dras. Gärningar av det här slaget utgör vidare vad som brukar kallas ekonomisk brottslighet, och forskning om sådan brottslighet kan användas för att förstå både gärningarna och de rättsliga bedömningarna av dem.

1.2 Syfte och problemformulering

Det övergripande syftet med den här uppsatsen är att nå en djupare förståelse för hur gärningar som begås på finansmarknaderna eller genom komplexa finansiella upplägg⁵ ska bedömas i relation till brottet trolöshet mot huvudman. Det är alltså fråga om under vilka förhållanden sådana gärningar utgör förtroendemisbruk, och om vilka rättsfakta – beskrivningar av faktiska omständigheter – som vid finansiella upplägg ska anses vara sådana att de utgör missbruk av ett förtroende. I detta ligger att utvärdera om brottet är utformat och tillämpas på ett ändamålsenligt sätt, bl.a. genom att placera rättstillämpningen i enskilda fall i den teoretiska kontext som forskningen om ekonomisk brotts-

---

⁴ Allra-HovR, s. 19.

⁵ Se vidare om begreppet under avsnitt 1.4 nedan. Ibland används i förkortande syfte begreppet utan kvalifikationen ”komplexa” utan att någon annan innebörd avses.

lighet tillhandahåller. Förhoppningsvis kan resultatet av undersökningen bidra till att göra rättsväsendet bättre rustat att hantera den aktuella sortens gärningar på ett effektivt och rättssäkert sätt.

För uppnående av syftet ämnar jag i uppsatsen besvara följande frågeställningar, där den första är att anse som huvudsaklig och de två senare som konkretiseringar av eller delfrågor till den förra:

1. Hur ska den straffrättsliga bedömningen av om ett finansiellt upplägg utgör trolöshetsbrott göras?
2. Hur har bestämmelsen om trolöshet mot huvudman tillämpats i praxis på fall där gärningarna har begåtts genom finansiella upplägg?
3. Hur kan den straffrättsliga bedömningen förstås utifrån och informeras av forskning om ekonomisk brottslighet?

1.3 Metod

I enlighet med vad som brukar kallas rättsdogmatisk metod är en huvudsaklig uppgift i föreliggande uppsats att utifrån lagstiftning, praxis, förarbeten och juridisk doktrin beskriva och sammanställa innehållet i rätten på de områden som inringas av frågeställningarna. Den uppgiften är bunden av rättskällorna, men bygger i allt väsentligt på tolkning och argumentation.⁶ Utgångspunkten är den skrivna lagen, men eftersom uppsatsen i princip enbart handlar om ett lagrum – bestämmelsen om trolöshet mot huvudman i 10 kap. 5 § BrB – ligger fokus på hur bestämmelsen ska tolkas. Genom att studera källorna söker jag fastställa rättsläget i frågeställningarnas riktning så långt som detta låter sig göras.

Såsom kommer framgå, saknas i stor utsträckning auktoritativa rättskällor som behandlar trolöshetsbestämmelsens tillämpning på finansiella upplägg. Därför går jag i uppsatsen bortom fastställandet av gällande rätt genom att studera några underrättsdomar där sådana gärningar varit föremål för bedömning. Syftet är att undersöka den faktiska rättstillämpningen i enskilda fall

---

⁶ Se t.ex. Sandgren (2021), s. 51 f., Kleineman (2018), s. 21 och 27 ff. samt Jareborg (2004), s. 4.

och söka efter mönster och samband avseende de rättsliga argumenten. Resonemangen i rättsfallen analyseras med stöd av forskning om ekonomisk brottslighet. Forskningen används för att tolka de respektive domstolarnas resonemang och rättstillämpning och för att förklara varför domstolarna dömer som de gör. Rättsfallsanalysen syftar sammantaget till att identifiera och beskriva olika modeller för att bedöma gärningarna.⁷

I den systematik som skapas söker jag även efter de värden som gör sig gällande i olika sätt att hantera gärningarna. Tanken är att en sådan analys ska ge möjlighet att utvärdera de olika modellerna i förhållande till de ändamål som trolöshetsbrottet och straffrätten har att tjäna och utifrån om rättstillämpningen kan utformas på ett sätt som bättre uppfyller dessa ändamål.⁸ I det sammanhanget kan nämnas att ekobrottsforskningen såklart inte i sig kan tillhandahålla några normativa utgångspunkter, eller visa vad straffrätten bör eftersträva. Men den kan – det är åtminstone min förhoppning – hjälpa straffrätten att navigera till det mål och efter de värden som lagstiftaren har pekat ut. Dessa värden pekas i sammanhanget huvudsakligen ut av kriminaliseringen av trolöshet mot huvudman och brottets skyddsintressen, men utgörs även på ett allmänt plan av föreställningar om t.ex. proportionalitet och rätts säkerhet. Med ledning av dessa försöker jag i analysen finna ett sätt att motverka situationen ”att handlingar som framstå såsom lika förkastliga som de vilka träffas av lagens brottsbeskrivning av tekniska skäl hamna utanför det straffbara området”.⁹

Som en avslutande metodreflektion kan sägas att det är ofrånkomligt att vissa värderingar och viss förförståelse ligger till grund för analysen och genomsyrar allt från valet av frågeställningar till analysmetod och argument.

---

⁷ Metoden kan liknas vid vad Sandgren kallar teoribildning i rättsvetenskapen. Den innefattar just att söka efter mönster och samband i det rättsliga materialet, vilka systematiseras och generaliseras som sammanhängande teorier eller modeller. Se Sandgren (2004/05), s. 302 ff. och även Sandgren (2021), s. 81 ff. Med ”modeller” avser jag generaliseringar av alternativa sätt att bedöma gärningarna, jfr Sandgren (2004/05), s. 307. Min arbetsprocess bär också spår av vad Gräns kallar transdisciplinär forskning, dvs. att ”forskaren transplanterar teorier, förklaringsmodeller och/eller begrepp från andra vetenskapsområden” till den egna forskningen, se Gräns (2018), s. 436.

⁸ Detta kan jämföras med vad Agell inom ramen för en idé om konstruktiv rättsvetenskap kallar ändamåls- och regelrationalitet, se Agell (2002), s. 248 f.

⁹ Thornstedt (1958), s. 417 f.

Detta hänger samman med att juridiken till sin natur är ett institutionellt normativt system, men även med att grunden för all rättsvetenskap är tolkning och argumentation.¹⁰ I föregående stycken har jag försökt ange de utgångspunkter jag tar ledning av i min undersökning. Ska jag sammanfatta dem i mer generella termer anser jag att straffrättens rättfärdigande har sin grund i samhällsgemenskapen: kriminalisering och bestraffning är legitima för att de är uttryck för en demokratisk politisk process genom vilken samhället har åtagit sig att upprätthålla vissa normer som anses ”angå alla”.¹¹ Som jag ser det kan de gärningar uppsatsen handlar om både utgöra allvarliga kränkningar mot enskilda och urholka tilliten till viktiga allmänna institutioner. Det är detta perspektiv som föranleder mig att analysera rättstillämpningen på ett sätt som söker bidra till att lagstiftningen – trolöshetsbrottet – får ett materiellt genomslag. Samtidigt ansluter jag mig till hållningen att straffrätten ska brukas med försiktighet. Lagstiftningen bör sätta tydliga gränser för vad som är kriminaliserat och inte användas annat än om och i den utsträckning som gärningarnas klandervärdhet motiverar det.¹² I övrigt försöker jag sprida ljus över och ge konkretion till mina personliga utgångspunkter genom att eftersträva ett stringent, transparent, logiskt och sakligt resonemang.¹³

1.4 Material och forskningsläge

För att besvara frågeställningarna har jag valt ut ett antal rättsfall från underinstanser där de åtalade gärningarna kan beskrivas som komplexa finansiella upplägg, eller som att de har begåtts genom eller med hjälp av sådana. Med finansiella upplägg avses inte någon formell definition: jag har sökt efter rättsfall där gärningarna har åtalats som trolöshet mot huvudman och i bred bemärkelse kan sägas ha begåtts genom användning av sammansatta finansiella instrument och genom kedjor av överlåtelser eller andra civil- och associationsrättsliga dispositioner. Framförallt har jag hittat tre rättsfall som delar

---

¹⁰ Se t.ex. Jareborg (2004), s. 8 f., Sandgren (2021), s. 16 f. och Svensson (2014), s. 213.

¹¹ Jfr den position som beskrivs av Lernestedt (2013), s. 108 ff. och 116 ff.

¹² Perspektivet motsvaras huvudsakligen av den grundinställning som ibland kallas defensiv straffrätt, se Jareborg (1995) och Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 55 ff.

¹³ Se t.ex. Agell (2002), s. 245 f. och Kleinman (2018), s. 37 f.

denna gemensamma nämnare och som innehåller utförliga, konstruktiva resonemang som kan användas för att besvara frågeställningarna.¹⁴ Det första är det i bakgrunden nämnda Allramålet, vilket handlar om företrädare för ett bolag som förvaltade pensionsmedel och gjorde vissa ifrågasatta investeringar i s.k. warranter år 2012.¹⁵ Det andra är del 1 av Falcon Fundsmålet,¹⁶ vilket rör handel med s.k. MBS:er mellan 2012 och 2013 i ett fondbolag som även det förvaltade pensionsmedel.¹⁷ Det tredje rättsfallet är NJA 2003 s. 414, ”Fondmäklaren på Alfred Berg”. Målet gick till HD enbart i påföljdsfrågan, medan underinstanserna även bedömde ett flerårigt upplägg för handel med s.k. OTC-optioner under början på 1990-talet. Eftersom hovrätten huvudsakligen instämde¹⁸ i tingsrättens dom i skuldfrågan används enbart den senare i uppsatsen.¹⁹

Trolöshetsbrottet är förhållandevis sparsamt behandlat i den rättsvetenskapliga doktrinen. Standardverket, som jag använder mig flitigt av i uppsatsen, är Leijonhufvuds monografi från 2007, vilken hon själv beskriver som den första heltäckande behandlingen av brottet på hundra år.²⁰ Därutöver är rättsläget främst beskrivet i lagkommentarer, varvid jag huvudsakligen använder de författade av Bäcklund m.fl. och Jareborg.²¹ 2020 kom Almkvists avhandling *Förmögenhetsbrott och förmögenhetsrätt*, vilken tar ett helhetsgrepp på några av förmögenhetsbrotten och deras relation till civilrätten.²²

---

¹⁴ Det finns andra fall som förvisso skulle kunna passa in på beskrivningen, men som i huvudsak behandlar andra frågor och där bedömningarna av de finansiella uppläggen är mindre utförliga och därmed mindre användbara, se t.ex. Svea hovrätts dom den 24 juni 2008 i mål B 6528-08 och Svea hovrätts dom den 22 december 2016 i mål B 359-16.

¹⁵ Se not 3. Vid tidpunkten för gärningarna var Allras namn Svensk Fondservice, men eftersom bolaget vid åtalet och den föregående mediala granskningen var känt som Allra används enbart detta namn i uppsatsen.

¹⁶ Falcon Fundsmålet delades på grund av sin omfattning upp i två åtal, och under tiden för uppsatsskrivandet har enbart den första delen avdömts i både tings- och hovrätt och vunnit laga kraft. Därför har bara denna tagits med i uppsatsen. Se Sveriges domstolar (20201022) och Sveriges domstolar (20210303).

¹⁷ Stockholms tingsrätts dom den 17 april 2020 i mål B 9735-17 och Svea hovrätts dom den 22 oktober 2020 i mål B 5474-20 (härefter Falcon-TR respektive Falcon-HovR). Vid tidpunkten för gärningarna i Falcon Funds del 1 hette fondbolaget i fråga Optimus Fonder, men eftersom Falcon Funds är namnet som användes när de misstänkta affärerna uppbyggades och under vilket rättsfallet är känt används det genomgående.

¹⁸ Se NJA 2003 s. 414, s. 428.

¹⁹ Stockholms tingsrätts dom den 12 juli 2001 i mål B 10030-94 (härefter Alfred Berg-TR). Så långt det är möjligt hänvisar jag för tillgänglighets skull till NJA-referatet.

²⁰ Leijonhufvud (2007), s. 13 f.

²¹ Bäcklund m.fl. (2021) och Jareborg (1986).

²² Almkvist (2020).

Boken innehåller många nya, värdefulla infallsvinklar och klargöranden avseende trolöshetsbrottet och jag refererar ofta till den i uppsatsen. Det kan även sägas att mycket forskning bygger på Straffrättskommitténs (SRK) betänkande från 1940, vilket är det centrala förarbete jag använder mig av i uppsatsen.²³ Det finns även arbeten om brottets tillämpning på olika sorters trolöshetsgärningar, såsom Lundkvists bok om trolöshetsbrott vid kreditgivning från 1998 eller Leijonhufvuds artikel om chefsbonusar från 2006.²⁴ Såvitt jag har hittat finns dock ingen doktrinär behandling av sådana gärningar som är i fråga här.

Forskningen om ekonomisk brottslighet spänner över flera vetenskapliga discipliner – förutom rättsvetenskap även kriminologi, sociologi och filosofi – och kan sägas vara mycket spretig och präglad av en slående avsaknad av konsensus i flera centrala teoretiska frågor.²⁵ Det ligger bortom uppsatsens ramar att ge någon typ av heltäckande bild av forskningsläget. Dessutom ansluter jag mig till uppfattningen att värdet av olika perspektiv och definitioner är relativt det syfte i vilket de används.²⁶ Jag gör därför inte några anspråk på fullständighet, utan tar ansatsen att välja ut teoretiska aspekter som jag bedömer tjänliga för att förstå och analysera dömandet i de ovannämnda rättsfallen. Det kan ändå sägas att jag i mitt teoretiska urval lutar mig främst mot vad som har kallats den ”positivistiska” traditionen inom ekobrottsforskningen, vilken är mera rättsligt orienterad och betonar gärningarnas egenskaper och gärningspersonernas tillvägagångssätt. Denna står i kontrast till den ”kritiska” traditionen, som fokuserar mer på gärningspersonernas personliga egenskaper och maktpositioner samt tenderar att lyfta exempelvis brottslighetens koppling till marknadsekonomin.²⁷ Således bygger jag mycket av den teoretiska framställningen på arbeten som Edelhertz *The Nature, Impact and Prosecution of White-Collar Crime*, Shapiros *Collaring the Crime, not the Criminal* och Greens *Lying, Cheating and Stealing*.²⁸ Vid en redogörelse för

---

²³ SOU 1940:20.

²⁴ Lundkvist (1998) och Leijonhufvud (2006).

²⁵ Se Friedrichs (1992), s. 5 ff., som beskriver ekobrottsforskningen som fast i en ”definitional quagmire”, ”plagued by unresolved definitional, conceptual, and typological issues”.

²⁶ Se t.ex. Friedrichs (1992), s. 14 ff., Bergqvist (2000), s. 4 f. och Larsson (2001), s. 122.

²⁷ Uppdelningen är hämtad från Friedrichs (1992), se s. 8 ff.

²⁸ Edelhertz (1970), Shapiro (1990) och Green (2006).

ämnets historiska bakgrund börjar jag dock i Sutherlands klassiska arbeten, vilka fortfarande är grunden i all ekobrottsforskning.²⁹

Utöver det sagda använder jag mig i den mån det är möjligt av material från den svenska och nordiska ekobrottsforskningen. Området undersöktes från rättsligt håll under 1900-talets andra hälft av t.ex. Thornstedt och Träskman.³⁰ Samtidigt bedrevs den svenska forskningen främst inom olika myndigheter, och kanske det första heltäckande akademiska verket är Lindgrens bok *Ekonomisk brottslighet: Ett samhällsproblem med förhinder* från 2000.³¹ Därefter har Korsell varit ett framträdande namn bl.a. genom otaliga publikationer för Brås räkning.³² I uppsatsen tar jag stor inspiration från dessa författares arbeten. Härutöver använder jag använt flera texter ifrån samlingsverk som Brås rapport *White-Collar Crime Research: Old Views and Future Potentials* från 2001 och boken *Ekonomisk brottslighet: en nordisk reader* från 2014. Mötet mellan den ekonomiska brottsligheten och straffrätten utforskas av Jönsson i den närmast rättsfilosofiska avhandlingen *Straffansvar och modern brottslighet*, vilken jag använder mig av i stor utsträckning i både den teoretiska framställningen och analysen.³³ Hans huvudsakliga argument handlar om svårigheten med att hitta ett ansvarssubjekt vid vissa typer av ekonomisk brottslighet, men resonemangen är även tillämpliga på de problem jag behandlar. Jönssons bok har också varit en stor inspirationskälla för själva strukturen på mina argument och i materialinsamlingen. Det kan vidare sägas att det i den svenska rättsvetenskapen finns några verk som använder ekobrottsforskning i analysen av olika brott, såsom Sjöstrands och Karlsson-Tuulas avhandlingar om smugglings- respektive borgenärsbrott,³⁴ men jag har inte hittat något liknande arbete som analyserar trolöshetsbrottet ifrån sådana perspektiv.

---

²⁹ Sutherland (1940) och Sutherland (1949).

³⁰ Se bl.a. Thornstedt (1977), Träskman (2014) och Träskman (1983).

³¹ Lindgren (2000).

³² Se bl.a. Korsell (2017).

³³ Jönsson (2004).

³⁴ Sjöstrand (2009) och Karlsson-Tuula (2011).

1.5 Avgränsningar

De gärningar som uppsatsen behandlar kan aktualisera regler av många olika slag. Främst är fråga om offentlighetsregler för finansmarknaderna, värdepappershandel och finansiella institut, men även andra brott, såsom mutbrott, bedrägeri och förskingring. I uppsatsen fokuserar jag på den straffrättsliga bedömningen av gärningarna som trolöshetsbrott, och enbart om det är nödvändigt för denna diskuterar jag förhållandet till andra bestämmelser.

Det finns också anledning att lyfta att utredningen och bedömningen av ekobrott ofta kräver omfattande kunskaper inom finansiell analys, revision m.m. Inom ramen för uppsatsen finns det dock inte möjlighet att närmare beakta det underliggande ekonomiska utredningsmaterialet och hur detta ska bedömas, utan fokus ligger just på de straffrättsliga resonemangen. Härav följer förstås en viss, nödvändig risk för förenklingar.

Själva trolöshetsbrottet och bedömningen av det förutsätter vidare kunskaper om brottsbegreppet och straffrättens allmänna del, såsom brottsförutsättningar, uppsåtsbedömningar och liknande. I resonemangen nödgas jag förutsätta att läsaren har vissa kunskaper i sådana frågor och kommer bara ta upp dem när det behövs för att kunna besvara frågeställningarna. I syfte att renodla resonemanget underlåter jag även huvudsakligen att behandla processuella frågor samt konkurrens- och bevisfrågor.

1.6 Disposition

Uppsatsens resonemang är strukturerat så att det tar avstamp i de mer generella förhållandena och går successivt mot de mer konkreta. I kapitel 2 redogör jag för delar av forskningen om ekonomisk brottslighet. Kapitlet tillhandahåller den teoretiska grunden för analysen i senare delar. I kapitel 3 gör jag en utredning av rättsläget kring brottet trolöshet mot huvudman, och prövar i vilken mån detta kan ligga till grund för att besvara frågeställningarna. I kapitel 4 går jag igenom de rättsfall där trolöshetsbestämmelsen tillämpas på gärningar som utgörs av finansiella upplägg. Främst är det fråga om en de-

skriptiv presentation av de respektive domstolarnas resonemang. Där förklarar jag även den närmare innebörden av uppläggen och de finansiella instrumenten. Därefter väver jag i kapitel 5 samman materialet från de tidigare kapitlen, och analyserar dömandet i rättsfallen utifrån de teoretiska och rättsliga utgångspunkterna.

2 Ekonomisk brottslighet

2.1 Inledning

I det här kapitlet presenterar jag ett urval av teoretiska aspekter av den ekonomiska brottsligheten som är särskilt relevant för uppsatsens syfte. Inledningsvis tillhandahåller jag en bakgrund till diskussionen om vad ekonomisk brottslighet är, dvs. hur begreppet ska definieras. Syftet är främst att sätta resten av resonemanget i ett historiskt och konceptuellt sammanhang. Sedan beskriver jag några aspekter av de rättsliga utmaningarna vid beivrandet av ekonomisk brottslighet. Med detta avser jag sådana särdrag som gör den svår att lagföra och som det är särskilt viktigt att vara vaksam på för att kunna bemöta i den straffrättsliga bedömningen. Det är denna forskning jag främst använder mig av i uppsatsens analyskapitel. Avslutningsvis skildrar jag kopplingen mellan den ekonomiska brottsligheten och straffrättens allmänna läror, framförallt avseende hur sådana kan användas för att hantera vissa av utmaningarna och vad det kan föra med sig för konsekvenser.

2.2 Vad är ekonomisk brottslighet?

Forskningen om ekonomisk brottslighet fick sitt startskott när sociologen Sutherland 1939 myntade begreppet white-collar crime. Sutherlands ambition var att visa att brott inte enbart begås av personer med svag socioekonomisk status, och följaktligen att faktorer som fattigdom och social utsatthet inte kan användas i en generell modell för att förklara varför människor begår brott.³⁵ Som ett led i det projektet definierade han white-collar crime som ”a crime committed by a person of respectability and high social status in the course of his occupation”.³⁶ Definitionen bygger på att den utmärkande egenskapen för ekonomisk brottslighet är omständigheter som är hänförliga till gärningspersonen.³⁷ Detta perspektiv har varit mycket inflytelserikt, och en stor del av

---

³⁵ Sutherland (1940), s. 1 f.

³⁶ Sutherland (1949), s. 9.

³⁷ Larsson (2001), s. 124 f.

den efterföljande forskningen har också byggt på olika aktörsfokuserade definitioner. Överhuvudtaget torde det kriminalpolitiska och vetenskapliga intresset för ekonomisk brottslighet ofta bygga på en upplevelse av att kriminalpolitikens och straffrättskipningens fokus är orättvist fördelat och uppvisar en obalans till de redan mäktigas fördel.³⁸ Det är dock omtvistat i vilken utsträckning det finns empiriska belägg för att det som i olika avseenden beskrivs som ekonomisk brottslighet i högre utsträckning än annan begås av välbärgade och välansedda gärningspersoner.³⁹

Oavsett om det finns fog för Sutherlands uppfattning att ekonomisk brottslighet tenderar att begås av respekterade högstatusindivider, har mera rättsligt inriktade forskare påpekat att det inom juridiken – utifrån den allmänna principen om allas likhet inför lagen – ofta är betänkligt att fästa vikt vid individers sociala omständigheter.⁴⁰ När begreppet har använts i en svensk kontext har det också saknat den klassiska anknytningen till gärningspersonens egenskaper, och snarare utgått från det sammanhang i vilket brotten begås. Detta har sannolikt att göra med att den svenska forskningen om ekonomisk brottslighet från att den tog fart på 1970-talet snarare var kopplad till de brottsbekämpande myndigheternas arbete än till samhällsvetenskapen.⁴¹ Arbetet inom de olika myndigheterna mynnade ut i vad som har kallats Justitiekotets officiella definition.⁴² Utöver vissa pragmatiskt motiverade krav på omfattning och systematik definierades begreppet som brottslighet som ”förövas inom ramen för näringsverksamhet som i sig inte är kriminaliserad men som i det enskilda fallet utgör själva grunden för de kriminella gärningarna”.⁴³ Därefter har kopplingen till i sig legal näringsverksamhet blivit väletablerad

---

³⁸ Se t.ex. Tombs (2001), s. 29 och Alalehto, Larsson och Korsell (2014), s. 9. Se även Shapiro (1983), s. 304 ff., som beskriver och kritiserar en benägenhet hos olika ekobrottsforskare att styras av politiska eller ideologiska hänsyn snarare än vetenskaplighet.

³⁹ Se t.ex. Ring (2014), s. 333 ff. I en sammanfattning av forskningen konstaterar dock Alalehto och Larsson att den typiske ekonomiske brottslingen lever i en stabil social och ekonomisk situation och tenderar att vara högutbildad, se Alalehto och Larsson (2014), s. 391. Deras egen undersökning visar att för flera typiska ekobrott har gärningspersonerna i regel högre inkomster än genomsnittsbefolkningen, men också att datan uppvisar betydande heterogenitet, se Alalehto och Larsson (2014), s. 397 f.

⁴⁰ Se t.ex. Green (2004), s. 8 f.

⁴¹ För historisk översikt, se Emanuelsson Korsell (2000), s. 932 ff. och Lindgren (2000), kap. 1–3.

⁴² Bergqvist (2000), s. 15 ff.

⁴³ JuU 1980/81:21, s. 6.

som allmän beskrivning av vad som utmärker ekonomisk brottslighet, och den har beskrivits som begreppets kärna.⁴⁴

Ekonomisk brottslighet är alltså brott som begås inom ramen för legal näringsverksamhet. Även om brottsligheten kan vara av mycket skiftande slag och ta sig olikartade uttryck, har vissa forskare försökt precisera definitionen genom att identifiera egenskaper som är gemensamma för de brottsliga gärningarna. En tradition inom ekobrottsforskningen gör detta genom att ta fasta på den centrala roll förtroende spelar i samhällsekonomin. I den svenska kontexten representeras synsättet av Träskman, som anser att brottsligheten ”består i missbruk av det sociala förtroende som är en grundförutsättning för ekonomiskt samgående”.⁴⁵

En i den amerikanska brottsbekämpningen inflytelserik variant härrör från Edelhertz. Även han menar att den moderna samhällsekonomin är storskalig och opersonlig, och därför i stor utsträckning förutsätter att främmande människor kan lita på varandra.⁴⁶ Detta medför att den skada som ekonomisk brottslighet har på samhället i stort går bortom den ekonomiska förlusten i enskilda fall. Brottsligheten skadar förtroendet för de ekonomiska institutionerna och därigenom förutsättningarna för ett fungerande näringsliv.⁴⁷ I relation till den här problembilden beskriver Edelhertz gärningarna som brott som begås med vinstsyfte och ”by nonphysical means and by concealment or guile”.⁴⁸ Detta innebär att gärningspersonen förställer innebörden och syftet hos den transaktion eller handling som gärningen utgörs av, så att denna framstår som legitim och alltså passar in i den övergripande verksamheten. Gärningspersonen förlitar sig på brottsoffrets okunskap eller oförståelse om handlingens faktiska syfte. Det medför att brottsoffret ofta deltar självmant i brottsupplägget utan att vara medveten därom, t.ex. genom att göra en viss investering eller handla till en viss aktiekurs.⁴⁹

---

⁴⁴ Larsson, Korsell och Alalehto (2014), s. 26 ff. och Korsell (2017), s. 336. Se även prop. 1984/85:32, s. 5 f.

⁴⁵ Träskman (2014), s. 53.

⁴⁶ Edelhertz (1970), s. 5 ff.

⁴⁷ Edelhertz (1970), s. 8 f. Att ett liknande perspektiv även ligger till grund för den svenska rättsliga regleringen av ekonomisk brottslighet framgår bl.a. av prop. 1984/85:32, s. 7 f.

⁴⁸ Edelhertz (1970), s. 3.

⁴⁹ Edelhertz (1970), s. 14 ff.

Edelhertz idéer har vidareutvecklats av Shapiro. För henne är förtroendemisbruk själva kärnan i den ekonomiska brottsligheten, och hennes teori syftar till att förklara varför vissa delar av samhällsekonomin är särskilt sårbara för ekonomisk brottslighet. Detta gäller i synnerhet situationer där någon person får ansvar för att ta tillvara en annans intressen och handla diskretionärt för dennes räkning, exempelvis genom ett uppdrag att utföra någon tjänst eller förvalta viss egendom.⁵⁰ Sådana ekonomiska relationer är enligt Shapiro i grunden asymmetriska. De uppkommer typiskt sett för att utföraren besitter viss expertis eller har tillgång till kontakter eller information som motparten saknar, och de innefattar en intressekonflikt för utföraren, vilken på grund av mandatet att självständigt utföra uppdraget eller förvalta egendomen får en särskild möjlighet att agera i sitt eget intresse.⁵¹ Om uppdraget därtill utförs inom ett företag skapas ett påtagligt avstånd mellan parterna.⁵² På grund av bristen på omedelbar kontroll och insyn är uppdragsgivaren i sådana relationer helt hänvisad till att förlita sig på att utföraren handlar opartiskt och lojalt.⁵³ Förhållandenas existens förutsätter därmed vissa förtroendenormer som gör det möjligt att upprätta och upprätthålla ömsesidigt nyttiga förhållanden, samtidigt som dessa normer på grund av asymmetrin i relationerna är särskilt sårbara för utnyttjande. Det är enligt Shapiro möjligheten att utnyttja sådana förtroendenormer och att sätta sina egna intressen ovanför motpartens inom ramen för ett legitimt uppdrag som i stor utsträckning är källan till den ekonomiska brottsligheten.⁵⁴

Sammanfattningsvis kan det sägas att ekonomisk brottslighet är sådan som begås inom det legitima näringslivet. Brottsligheten utnyttjar i regel de förtroendenormer som samma näringsliv inte skulle kunna fungera förutan, eftersom normerna i sig gör det möjligt att inom obalanserade förhållanden ge brottsliga gärningar ett legitimt sken. I nästa avsnitt kommer det framgå att dessa aspekter på flera sätt påverkar rättens och rättsväsendets möjligheter att hantera den ekonomiska brottsligheten.

---

⁵⁰ Shapiro (1990), s. 347 f.

⁵¹ Shapiro (1990), s. 348 f.

⁵² Shapiro (1990), s. 353 f.

⁵³ Shapiro (1990), s. 350.

⁵⁴ Shapiro (1990), s. 350 ff.

2.3 Den ekonomiska brottslighetens utmaningar

Det är en vanligt förekommande uppfattning att rättsväsendet har särskilt svårt att upptäcka och beivra ekonomisk brottslighet. Jareborg uttrycker exempelvis att ”det i regel är svårt att upptäcka att brott överhuvudtaget är förövat, och även om brott upptäcks är det svårt att finna någon som är direkt ansvarig”, vilket han tillskriver ”[a]nonymitet inom juridiska personer, ett långt tidsperspektiv, svårutredda orsakssammanhang, marginella bidrag till konstaterade skadeverkningar, transnationella förgreningar, [och] utredningsmaterial som är obegripligt för andra än specialister”.⁵⁵ Men även själva straffrätten har svårt att hantera den ekonomiska brottsligheten. Till skillnad från traditionell brottslighet, där frågan i regel är hur det ska bevisas att en viss person har begått en konstaterbart brottslig gärning, finns det ”ofta en person som kan knytas till den gärning som ifrågasätts, men den avgörande frågan är om gärningen verkligen är ett brott”.⁵⁶ I det här avsnittet beskriver jag närmare framförallt två viktiga problem som gör att straffrätten riskerar att misslyckas med hanteringen av ekonomisk brottslighet.

Det första, vilket är en av de vanligast problematiserade aspekterna av ekonomisk brottslighet, är gärningarnas yttre likhet med de fullt legitima handlingar som är en del av den ifrågavarande näringsverksamheten.⁵⁷ Detta gör det svårt att skilja dem från varandra, att straffrättsligt dra gränsen mellan det tillåtna och otillåtna samt att brottsligheten blir särskilt svårupptäckt och resurskrävande att utreda.⁵⁸ En första sida av det här gränsdragningsproblemet är enligt Green att ekonomisk brottslighet ofta är sådan att det enda som skiljer brottsligt från lagenligt handlande är något subjektivt element hos gärningspersonen. Även om alla gärningar kräver någon form av uppsåt eller oaktsamhet för att vara brottsliga, tenderar ekobrott att kräva förekomsten av ett subjektivt element för att gärningen överhuvudtaget ska vara otillåten.⁵⁹

---

⁵⁵ Jareborg (1995), s. 34.

⁵⁶ Ekobrottsmyndigheten (2011), s. 11. Se även Träskman (2007), s. 345.

⁵⁷ Se t.ex. Korsell (2017), s. 357.

⁵⁸ Se t.ex. SOU 2011:47, s. 31 f.

⁵⁹ Green (2006), s. 32 f.

Det skulle kunna beskrivas som att den brottsliga gärningen konstitueras av gärningspersonens handlingsskäl eller insikt om sakförhållandena. Ett enkelt exempel är insiderhandel, vilket typiskt sett består av en värdepapperstransaktion som på ytan inte skiljer sig åt gentemot vilken sådan transaktion som helst. Den enda relevanta – och samtidigt avgörande – skillnaden är att gärningspersonens bevekelsegrund för transaktionen bygger på viss för andra investerare otillgänglig information.⁶⁰

En annan aspekt av likheten mellan tillåtna och otillåtna gärningar rör enligt Green den typ av skada gärningarna orsakar. I kontrast till traditionell brottslighet saknas ofta tydliga tecken på att brott har förövats, såsom en avliden person eller en fysisk och observerbar skada. Ekonomiska förluster tyder ofta inte nödvändigtvis på oegentligheter, utan kan regelmässigt förklaras på andra sätt än genom att brott har förövats.⁶¹ Edelhertz lyfter som illustrativt exempel på samma problem, att om en person har blivit utsatt för att priset på finansiella instrument har manipulerats ”the investor victim is more likely to blame his luck, or impersonal market forces, than the chicanery of unknown persons”.⁶² Vidare är skadan ofta av en eterisk, svårgripbar natur, såsom minskad tillit mellan människor och till institutioner samt i förlängningen till samhällsekonomins möjligheter att fungera effektivt. Detta medför att det kan vara svårt att peka ut enskilda personer som drabbas av gärningarna. Dessutom, när det finns konkreta ekonomiska förluster, är skadan ofta uppdelad på ett stort antal brottsoffer och framstår därför som allvarlig bara när den aggregeras.⁶³ Green tar även upp att de legitima näringsverksamheter inom vilka de brottsliga gärningarna utförs som utgångspunkt är värdefulla för samhället. Denna underliggande värdekonflikt medför att de brottsliga gärningarna på ytan kan framstå som mindre skadliga.⁶⁴ Den sammantagna effekten är att det blir svårt att urskilja vari skadan består och att förklara hur den är kopplad till gärningarna.

---

⁶⁰ Jfr 2 kap. 1 § lagen (2016:1307) om straff för marknadsmissbruk på värdepappersmarknaden.

⁶¹ Green (2006), s. 35. Se även Shapiro (1990), s. 354.

⁶² Edelhertz (1970), s. 17.

⁶³ Green (2006), s. 35 f.

⁶⁴ Green (2006), s. 37 f.

Det andra problemet som orsakar svårigheter vid bedömningen av ekonomisk brottslighet ligger i själva straffrätten, eller i mötet mellan straffrätten och gärningar som har sådana egenskaper som har beskrivits i det föregående. Problemet beskrivs väl i en proposition om riktlinjer för arbetet mot ekonomisk brottslighet som att ”tillämpliga straffregler och processuella regler i allmänhet är anpassade till relativt enkla och okomplicerade förfaranden”. Som konsekvens blir det ”svårt att på ett riktigt sätt dela upp och juridiskt klassificera mer komplicerade händelseförlopp”.⁶⁵ Då den ekonomiska brottsligheten ofta är betydligt mer komplex än den som rättsreglerna är utformade för att tillämpas på, kan den alltså inte alltid beskrivas på ett sätt som motsvarar brottsbeskrivningarna.

En insiktsfull analys av denna straffrättsliga brist finns i Jönssons arbete om straffansvarets gränser vid moderna former av brottslighet, vilket också tar resonemanget längre än till brister i de enskilda rättsreglerna. Jönssons argument är att det finns en konflikt mellan den etablerade straffrättsideologins grundläggande antaganden om vad som utgör en brottslig gärning och de särdrag den ekonomiska brottsligheten uppvisar.⁶⁶ Straffrätten bygger enligt Jönsson på upplysningsidealen om individuellt moraliskt agentskap och personligt ansvar för enskilda, tydligt avgränsade gärningar och ska framförallt trygga individens skydd mot staten.⁶⁷ I denna bild ligger ett antagande om *gärningens enhet i tid och rum*, dvs. att den är möjlig ”att i efterhand utreda och beskriva på ett sätt som ger mening” och ”går att urskilja och avgränsa” från andra omständigheter och händelser.⁶⁸ De gärningar som kommer i fråga vid ekonomisk brottslighet präglas enligt Jönsson dock ofta av ett *moraliskt avstånd*, med vilket han menar att ”en människas gärningar inte får ett omedelbart moraliskt innehåll för någon annan”.⁶⁹ Till skillnad från traditionell brottslighet – vilken straffrätten alltså är utformad för att hantera – finns inget enskilt agerande som utgör en direkt kränkning eller tydligt orsakar lidande eller skada. Det framstår därmed som att gärningarna är ”moraliskt neutrala

---

⁶⁵ Prop. 1984/85:32, s. 9.

⁶⁶ Se t.ex. Jönsson (2004), s. 206 ff.

⁶⁷ Jönsson (2004), s. 43 f.

⁶⁸ Jönsson (2004), s. 50.

⁶⁹ Jönsson (2004), s. 58.

eller åtminstone att gärningarna inte med lätthet låter sig beskrivas på ett begripligt sätt som ger moralisk mening”.⁷⁰ Gärningarna går alltså inte att beskriva eller begripliggöra i något tydligt och lättfattligt format, för att avstånden i tid och rum och mellan personer är för stora och kausalkedjorna för komplexa.⁷¹ Detta blir ett problem i så måtto straffrätten har en meningsskapande funktion och i ”epistemologisk mening är ... beroende av de berättelser som presenteras för domaren”.⁷² Om den ekonomiska brottsligheten inte kan berättas i sådana former som den straffrättsliga begreppsapparaten kan hantera, kommer en stor del av det handlande som i princip omfattas av lagens skyddsintressen att undgå lagföring.⁷³

Som en konsekvens av att de straffrättsliga grundantagandena utgår från föreställningar om brottsliga gärningar som skiljer sig åt från den ekonomiska brottslighetens faktiska uttryck uppstår enligt Jönsson en tendens att reducera brottsligheten till *kunskapsproblem*, vilka får företräde framför frågan om gärningarnas klandervärdhet.⁷⁴ Att kunskapsproblem sätts i förgrunden innebär att gärningarna bedöms utifrån snäva tekniska eller ekonomiska aspekter, istället för att bedömas som en helhet och i termer av hela sitt moraliska innehåll. Fenomenet hänger enligt Jönsson samman med att gärningarnas placeras i en kontext av i övrigt samhällsnyttig ekonomisk verksamhet och därmed balanseras mot de positiva effekter för samhället som den verksamhet de begås inom tillhandahåller.⁷⁵ Straffrätten låter därvid bli, eller misslyckas med, att finna gärningarna klandervärda för att de beskrivs i termer av oöverstigliga kunskapsbarriärer i fråga om exempelvis orsakssamband, ansvarsfördelning eller något annat tekniskt eller ekonomiskt förhållande som endast svårligen kan fastställas. ”En sådan förvandling medför”, enligt Jönsson, ”att straffrättens expressiva funktion och normativa rationalitet blir underställd tekniska eller ekonomiska rationalitetskriterier, vilket urholkar straffets legitimitet”.⁷⁶ Samma fenomen har i ett mera konkret avseende observerats av

---

⁷⁰ Jönsson (2004), s. 58.

⁷¹ Jfr Jönsson (2004), s. 63 ff.

⁷² Jönsson (2004), s. 49.

⁷³ Jönsson (2004), s. 207.

⁷⁴ Se t.ex. Jönsson (2004), s. 30 och 34 ff.

⁷⁵ Jönsson (2004), s. 39 ff.

⁷⁶ Jönsson (2004), s. 30.

Korsell i en analys av utvecklingen av den svenska ekobrottsbekämpningen. Han menar att svårigheterna med att beivra ekonomisk brottslighet påverkar rättsväsendets bedömningar av gärningarna, så att dessa blir mer försiktiga och fokuseras kring teknikaliteter. Istället för det ”verkliga” brottet – gärningspersonen brottsplan och intentioner som helhet – hamnar åklagares och domstolars fokus på t.ex. bokföringsbrott eller andra liknande, lättare bevisade brott.⁷⁷ Detta gör att den straffrättsliga bedömningen ”kommer att gälla begränsade delar av en större brottsplan, ofta av en mer teknisk natur än brottslig skuld”.⁷⁸

För att sammanfatta är det vid ekonomisk brottslighet en påtaglig utmaning för straffrätten att dra gränsen mellan brottsliga och tillåtna gärningar. Detta påverkas just av att brotten begås inom legitima näringsverksamheter och att gärningarna tar sig andra uttryck än klassisk brottslighet, vilket vill säga att det ligger i brottslighetens inneboende struktur. Vidare består gärningarna ofta av storskaliga, komplexa, utdragna händelseförlopp som är svåra att passa in i den narrativa form som behövs för att straffrätten ska kunna hantera dem. Konsekvensen blir att gärningarna inte kan lagföras, eller att lagföringen kommer att fokusera på snävt avgränsade aspekter av gärningarna och därmed missar stora delar av deras moraliska innehåll.

2.4 Ekonomisk brottslighet och allmänna läror

Inom den juridiska doktrinen förekommer argument för att man bör använda straffrättens allmänna läror för att bemöta utmaningarna som uppkommer vid beivrandet av ekonomisk brottslighet. I det här avsnittet visar jag några exempel på sådana argument. Det är dock inte själva lärorna som är av intresse i framställningen, utan hur de används för att hantera brottslighetens särdrag och bemöta de utmaningar som beskrivs i föregående avsnitt, vilka argument som används för att motivera dem och vilka konsekvenser deras användning för med sig. Syftet är att belysa de värdemotsättningar som gör sig gällande

---

⁷⁷ Korsell (2017), s. 355 f.

⁷⁸ Korsell (2017), s. 356.

när man försöker fylla ut lagstiftningen genom straffrättsdoktrin och rättspraxis.

2.4.1 Allmänt om läror

En grundläggande förutsättning för att en person ska kunna dömas för brott är att den har utfört en gärning som motsvarar rekvisiten i ett straffbud. Till sammans med brottsbeskrivningens ordalydelse används allmänna läror och principer för att precisera och avgränsa tolkningen av den aktuella bestämmelsen. Det kan t.ex. handla om hur man ska bestämma vad det innebär att på ett relevant sätt orsaka något eller när ett risktagande ska vara godtagbart.⁷⁹ Bortom frågan om brottsbeskrivningsenlighet finns bl.a. läror om gränserna mellan de olika uppsåtsformerna och om hur en gärning ska täckas av gärningspersonens uppsåt.⁸⁰ De allmänna lärorna kan sägas vara en sorts verktyg för att underlätta bedömningen av de svåra och ”utpräglat normativa”⁸¹ bedömningar som tolkningen av straffbud och mänskligt handlande förutsätter.

De allmänna lärorna påverkar genom sin utformning omfattningen av det område olika kriminaliseringar täcker. Detta hänger samman med att kriminaliseringar är generella, dvs. att de omfattar mer eller mindre preciserade gärningstyper. De allmänna lärorna fokuserar eller överbryggar kriminaliseringarna till de enskilda fallen, genom att informera bedömningen av om ett visst handlande är sådant att det utgör brott.⁸² Särskilt gällande frågor om brottsbeskrivningsenlighet måste de allmänna lärorna därför utformas med beaktande av kriminaliseringsprinciper och rättsstatliga krav.⁸³ Detta medför att det finns en koppling mellan utformningen av de allmänna lärorna och legalitetsprincipen, vilken innebär att straff inte får utdömas utan stöd i lag.⁸⁴ Kravet på lagstöd kan preciseras som att ”[d]omstolen får vid sin prövning av om

---

⁷⁹ Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 60 ff. Jag använder här begreppet allmänna läror i bemärkelsen av sådana regler och principer som är gemensamma för flera eller alla brottsstyper, se Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 22.

⁸⁰ Se t.ex. Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 269 f. och 284 ff.

⁸¹ Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 62.

⁸² Se t.ex. Simester (2021), s. 13 f. och 20 f., som gör en rättsfilosofisk analys av den här mekanismen.

⁸³ Se Simester (2021), s. 22 f. och 25.

⁸⁴ Se Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 45, Frände (1989), s. 1 ff. och SOU 1988:7, s. 43.

motsvarighet föreligger mellan konkret gärning och straffbestämmelsens gärningsbeskrivning inte gå utöver en normalspråklig eller juridisk-teknisk förståelse av lagtexten”.⁸⁵ I principen ligger även förbud mot obestämda brottsrekvisit, retroaktiv rättstillämpning och analog tolkning av straffbud.⁸⁶ Dessa aspekter – och legalitetsprincipens ändamål att garantera förutsebarhet i rättstillämpningen och kontroll av den statliga maktutövningen⁸⁷ – gör sig alltså gällande även vid utformandet av de allmänna lärorna. Även om principen inte är absolut kan det sägas att ”rättssäkerhetsskäl normalt talar i den riktning som legalitetsprincipen anger”.⁸⁸

2.4.2 Läror för ekonomisk brottslighet

När det kommer till allmänna läror i straffrätten som har utformats särskilt för ekonomisk brottslighet kan främst lyftas det s.k. företagaransvaret. Begreppet och läran tillkom genom Thornstedts avhandling 1948, och har därefter blivit en etablerad del av rättsordningen.⁸⁹ Det finns många sätt att beskriva och förklara läran om företagaransvar, men enligt en utförlig, samtida definition är det ”en företagares straffrättsliga ansvar för brott begångna i den näringsverksamhet som han eller hon leder i situationer då ett konkret gärningsmannaskap/medverkansansvar med straffprocessens krav på bevisning inte kan knytas till honom eller henne”.⁹⁰ Det är typiskt sett fråga om brott där företagaren hålls straffrättsligt ansvarig för underlåtenhet att tillse att verksamheten bedrivs på ett lagenligt och säkert sätt. I detta ligger både självständigt orsakande genom underlåtenhet – t.ex. arbetsplatskador som följer av bristande säkerhetsrutiner – och fall där det egentliga handlandet utförs av

---

⁸⁵ Frände (1989), s. 2.

⁸⁶ Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 46.

⁸⁷ Se Asp (2002), s. 267.

⁸⁸ Asp (2002), s. 271. När jag här och i andra delar av uppsatsen talar om rättssäkerhet avses främst vad Jareborg beskriver som ”rättsskydd mot statens legala maktutövning”, dvs. förutsebarhet och mekanismer som motverkar risken för att oskyldiga döms för brott, se Jareborg (2011), s. 113 f.

⁸⁹ Se Thornstedt (1948) och även Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 192 ff.

⁹⁰ Holmquist (2021), s. 78.

någon annan, såsom en anställd, men tillskrivs företagaren såsom överordnat ansvarig för verksamheten.⁹¹

Företagaransvaret kan alltså beskrivas som en lära för att utvidga straffansvaret till att gälla subjekt som i strikt mening inte omfattas av straffbuden. Enligt Thornstedt finns det skäl för en sådan utvidgning för att företagaren är den som är bäst skickad att förebygga brott i verksamheten, och för att denne annars kan uppbära en obehörig vinning genom sådan brottslighet.⁹² Thornstedt menar till och med att företagaransvaret utgör ett undantag från legalitetsprincipens analogiförbud, och att detta är befogat då det ”[p]å grund av det moderna samhällslivets komplicerade karaktär föreligga ... stora tekniska svårigheter att i gärningsbeskrivningar sammanfatta alla de mänskliga attityder, som anses böra straffas”.⁹³ Det är alltså kriminalpolitiska skäl grundade på brottsprevention och rättvisa som motiverar läran. Den blir ett sätt att säkerställa att brott som begås i näringsverksamhet inte går ostraffade på grund av komplexiteten i verksamheten och gärningarna.

Även Strahl för i samband med sin tolkning av företagaransvaret en liknande argumentation. Han anser att företagaransvaret medför att en företagare som brister i tillsynen över sin verksamhet kan straffas ifall han eller hon har agerat vårdslöst, även om det är fråga om ett uppsåtsbrott.⁹⁴ Uppsåtskravet efterges alltså för den specifika subjektskategorin. Anledningen är enligt Strahl att ”[e]tt sådant krav skulle avsevärt begränsa räckvidden av ett påbud vid straffansvar att avvärja viss verksamhet”.⁹⁵ Även han anser alltså att en rättstillämpning bortom brottsbeskrivningarnas ordalydelse motiveras av kriminalpolitiska skäl.

En annan fråga som har diskuterats i doktrin – men inte införlivats i rättsordningen – är möjligheten att införa ett för ekonomisk brottslighet särskilt tillpassat uppsåtsbegrepp. Tanken är att de etablerande uppsåtsformerna, som i stort bedöms utifrån gärningspersonens bedömning av sannolikheten för ett

---

⁹¹ Se Thornstedt (1948), s. 99 och Holmquist (2021), s. 79 ff.

⁹² Thornstedt (1948), s. 103 ff. Liknande argument anförs av Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 194.

⁹³ Thornstedt (1948), s. 107 ff., citatet på s. 110.

⁹⁴ Strahl (1976), s. 356 f.

⁹⁵ Strahl (1976), s. 356.

visst utfall, företrädesvis har utvecklats i relation till brott som består av fysiska angrepp på liv och hälsa.⁹⁶ På grund av de brottsliga gärningarnas likhet med lagenligt handlande vid ekonomisk brottslighet, är det särskilt svårt att dra slutsatser om gärningspersonens insikter och föreställningar utifrån de yttre omständigheterna eller det sätt på vilka gärningarna utförs.⁹⁷ Ett sätt att bemöta detta har sagts kunna vara att tillåta en mer objektiverad uppsåtsbedömning, t.ex. utgående från omständigheter som om en lämnad uppgift är av ”vilseledande natur” eller att en transaktion saknar ”godtagbara skäl”.⁹⁸ Vidare har det argumenterats för att det kan finnas skäl att sänka uppsåtströskeln och bruka oaktsamhetskriminaliseringar i högre utsträckning vid ekobrott. Sådana argument bygger bl.a. på svårigheten med att visa att uppsåtet i ett visst fall täcker vaga, värdeladdade rekvisit som förutsätter någon form av avvikelse från sedvanligt affärsbruk.⁹⁹

Resonemangen ovan visar att det finns ett återkommande argumentationsmönster av att på grund av särdrag i den ekonomiska brottsligheten vilja tumma på allmänna rättsliga principer till förmån för en effektiv brottsbekämpning.¹⁰⁰ Denna tendens har kritiserats i både doktrin och rättspraxis för dess effekter på rättssäkerheten. Jönsson skriver att den sortens lagtolkning som försöker tillskriva straffansvar för gärningar som inte passar in i de förtgivna mönster som bestämmelserna är anpassade till oundvikligen ”kommer att tänja på gränserna för principerna om skuld och legalitet”.¹⁰¹ Enligt Wennberg är risken med ”en alltför hämningslös tillämpning” av läran om företagaransvar att ”människor, som faktiskt är oskyldiga till en viss gärning, på rätt lösa grunder sugas in i kretsen av medgärningsmän”.¹⁰² Så sker också i praktiken, t.ex. då HD i ett mål om företagaransvar från 2012 anser en hovrätts tillämpning av läran vara oförenlig med legalitetsprincipen. Hovrätten hade med stöd av företagaransvaret dömt de tilltalade till ansvar för grov oaktsamhet, trots att det aktuella straffbudet krävde uppsåt när det var fråga om

---

⁹⁶ Rautio (2005), s. 306 f. Se även Träskman (2007), s. 342 och 346 f.

⁹⁷ Rautio (2005), s. 308 f.

⁹⁸ Rautio (2005), s. 309.

⁹⁹ Schea (2014), s. 742 ff.

¹⁰⁰ Jfr Eskeland (2014), s. 727 f. och prop. 1984/85:32, s. 38 f.

¹⁰¹ Jönsson (2004), s. 210.

¹⁰² Wennberg (2002), s. 649.

faktiskt gärningsmannaskap.¹⁰³ Även i ett liknande mål år 2022 frias den tilltalade i HD, efter att ha fällts i båda underinstanserna, med hänvisning till uppsåtskravet. I det målet uttalar HD att "[m]ed hänsyn till gällande rättssäkerhetsprinciper, i synnerhet legalitetsprincipen, framstår numera en del äldre synsätt rörande omfattningen av en enskilds företagaransvar som överspelade".¹⁰⁴ Vidare har tanken på ett särskilt uppsåtsbegrepp kritiserats för att den gör straffbarhetströskeln för ekobrott lägre än för andra brott. Det har då framhållits att rättssäkerheten blir lidande när allmänna läror och rättspraxis används för att utvidga det straffbara området istället för att lagstiftning utformas så att rekvisiten faktiskt fångar upp det oönskade beteendet.¹⁰⁵

2.5 Lärdomar

I det här kapitlet har jag försökt visa att den ekonomiska brottsligheten uppvisar vissa särdrag som gör den svår att beivra. Brottsligheten sker inom legitima näringsverksamheter, vilket ger gärningspersonerna en legitim tillgång till brottsoffret och dennes egendom, samtidigt som de brottsliga gärningarna antar en skenbart legitim form. Detta gör att gärningspersonernas handlingar kan förklaras med samma skäl som driver den legitima verksamheten, även om de har ett dolt, brottsligt syfte. Förluster är möjliga att förklara som en helt normal del av ekonomiska relationer.

Dessa särdrag gör inte bara brottsligheten svår att utreda, utan "sätter även den egentliga straffrätten och den straffrättsdogmatiska forskningen på prov".¹⁰⁶ Ovan har jag beskrivit hur den ekonomiska brottsligheten ofta utgörs av händelseförlopp som är så storskaliga och invecklade att de svårligen kan förenas med de straffrättsliga grundantagandena om i vad en brottslig gärning består. Framförallt är det svårt att beskriva händelseförloppet på ett

---

¹⁰³ NJA 2012 N 5. Se särskilt justitierådet Johanssonss skiljaktiga mening.

¹⁰⁴ HD:s dom den 12 april 2022 i mål B 1886-21, p. 14.

¹⁰⁵ Rautio (2005), s. 313 f. Jfr Cavallin (2002/03), s. 268 f. och 276 f. som kritiserar olika former av kompensande rättsbildning vid kriminaliseringar med vaga rekvisit, i synnerhet på finansmarknaderna.

¹⁰⁶ Träskman (1983), s. 698.

sätt som utgör en i tid och rum avgränsad brottslig gärning för vilken en personligt ansvarig gärningsperson kan pekats ut och som samtidigt fångar helheten i vad som gör gärningen klandervärd. Som en konsekvens kommer rättsskipningen att inriktas på avgränsade, tekniska frågor som lättare kan uppfylla rekvisiten i olika straffbud, medan stora delar av gärningarnas moraliska innehåll faller utanför rättsväsendets bedömning.

Ett sätt att hantera straffrättens utmaningar är att använda allmänna läror för att utvidga straffbuden så att gärningarna kan inrymmas därunder. Det har argumenterats å ena sidan för att detta är nödvändigt för att gärningarna inte ska gå ostraffade, och å andra sidan för att rättssäkerhets skäl gör det oberättigat. Legalitetsprincipen kan tala emot sådana utvidgningar, och måste under alla omständigheter tas hänsyn till när det kommer i fråga. Vid ekonomisk brottslighet blir alltså den klassiska avvägningen mellan effektivitet och rättssäkerhet särskilt påtaglig: vid en strikt tillämpning av legalitetsprincipen och tolkning av straffbuden kommer det ofta vara mycket svårt att bedöma gärningarna som brott, och vid en utvidgad tolkning, med stöd av en allmän lära eller annars, kan tillämpningen bli rättsosäker.

I kapitel 4 nedan presenterar jag några rättsfall där samtliga ovannämnda aspekter av den ekonomiska brottsligheten gör sig gällande, vilket också kommer att förtydliga och förklara det jag här enbart har diskuterat på ett teoretiskt plan. Först behandlar jag dock det brott varom är fråga i rättsfallen: trolöshet mot huvudman.

3 Trolöshet mot huvudman

3.1 Inledning

Syftet med det här kapitlet är att analysera brottet trolöshet mot huvudman, så att tolkningen och tillämpningen av det i efterföljande kapitel ska kunna kopplas samman med och utvärderas i förhållande till forskningen om ekonomisk brottslighet. Fokus ligger på att utreda rättsläget för brottet i allmänhet, men såvitt det låter sig göras riktar jag in presentationen på frågor som har relevans för bedömningen av gärningar som begås genom finansiella uppbygg. Inledningsvis beskriver jag i det här avsnittet några allmänna frågor rörande brottets konstruktion, tolkning och skyddsintressen. Därefter behandlar jag de olika rekvisiten ett i taget.

Brottet fick, förutom några i huvudsak redaktionella ändringar, sin moderna utformning vid strafflagsreformen 1942 och bygger på SRK:s utredning.¹⁰⁷ Idag återfinns brottet i 10 kap. 5 § brottsbalken och har följande lydelse.¹⁰⁸

Om någon, som på grund av förtroendeställning fått till uppgift att för någon annan sköta en ekonomisk angelägenhet eller självständigt hantera en kvalificerad teknisk uppgift eller övervaka skötseln av en sådan angelägenhet eller uppgift, missbrukar sin förtroendeställning och därigenom skadar huvudmannen, döms han eller hon för trolöshet mot huvudman till böter eller fängelse i högst två år.

Typisk sett delas brottet upp i tre huvudsakliga rekvisit: förtroendeställning, förtroendemissbruk och skada.¹⁰⁹ Straffansvar förutsätter även uppsåt. Det har dock observerats att brottskonstruktionen är sådan att rekvisiten i en betydande utsträckning går in i varandra. Förekomsten av ett förtroendemissbruk är beroende av vilket uppdrag eller vilka skyldigheter förtroendeställ-

---

¹⁰⁷ Se Leijonhufvud (2007), s. 22 ff.

¹⁰⁸ På grund av bristande relevans i sammanhanget och av pedagogiska skäl har jag tagit bort sista meningen i första stycket om subsidiaritet, andra stycket om bedömningen av brottet som grovt och tredje stycket om skötseln av rättsliga angelägenheter.

¹⁰⁹ Bäcklund m.fl. (2021), under rubriken Bakgrund.

ningen pekar ut, och det är tveksamt om ett agerande utgör missbruk om gärningspersonen saknar uppsåt att skada huvudmannen eller om någon skada inte kan visas.¹¹⁰ Detta, tillsammans med rekvisitens vaghet, medför att brottet ofta anses svårtillämpat. Det har exempelvis sagts att brottsbeskrivningen ”ger en anmärkningsvärt vag gräns mellan straffbart och inte straffbart” handlande,¹¹¹ och att tillämpningen normalt väcker ”en rad synnerligen komplicerade straffrättsliga frågor”¹¹². Situationen att den rättsliga frågan – om ett visst bevisat handlande utgör brott – får företräde framför bevisfrågan – om en viss person har utfört en tydligt brottslig gärning – har ansetts göra sig gällande med särskild styrka vid trolöshetsbrott.¹¹³ Ett ytterligare problem är bristen på vägledande praxis. Leijonhufvud kommenterar att ”[d]e relativt få avgörandena i högsta instans rör fall som är ganska speciella”.¹¹⁴ Problemet föranleder situationen att hon – liksom även jag – i mycket anser sig hänvisad till underrättspraxis för att belysa viktiga aspekter av tolkningen av de olika rekvisiten.¹¹⁵

På ett övergripande plan kan trolöshet mot huvudman sägas vara en form av korruption i vid mening. Det är fråga om maktmissbruk där gärningspersonen bereder sig egen vinning eller skadar sin huvudman på ett sätt som kan skada den allmänna tilliten till företag och myndigheter. Kriminaliseringen bidrar därigenom till att upprätthålla välfungerande ekonomiska och politiska institutioner.¹¹⁶ Det omedelbara skyddsintresset är emellertid huvudmannens förmögenhet och huvudmannens behov av lojalitet från den som på grund av särskild maktställning eller förfogandemöjlighet har en större möjlighet än andra att skada huvudmannen.¹¹⁷ Det sägs därvid ofta att kriminaliseringen

---

¹¹⁰ Leijonhufvud (2007), s. 18.

¹¹¹ Rodhe, citerad i Leijonhufvud (2007), s. 28.

¹¹² Åklagarmyndigheten (1997), s. 7.

¹¹³ Leijonhufvud (2007), s. 33 och Åklagarmyndigheten (1997), s. 15.

¹¹⁴ Leijonhufvud (2007), s. 19. Det är talande att Almkvist (2020) kan beskriva två rättsfall från 1983 respektive 1996 som ”de båda sentida avgörandena om missbruksrekvisitet”, se s. 651.

¹¹⁵ Leijonhufvud (2007), s. 19. Det kan noteras att hon kritiseras för sitt urval i JT-recensionen av boken, se Stetler (2007/08), s. 503.

¹¹⁶ Se t.ex. Transparency International Sverige, *Korruption*, Leijonhufvud (2007), s. 15 och 29 samt Leijonhufvud (1996/97), s. 944 och 962. Angående den övergripande relationen mellan å ena sidan förtroende och förtroendskadliga handlingar och å andra sidan kvaliteten i de allmänna institutionerna, se Rothstein (2015), s. 44 ff.

¹¹⁷ Leijonhufvud (2007), s. 26.

av trolöshet mot huvudman innebär ett avsteg från den allmänna principen att avtalsbrott inte är straffbara.¹¹⁸ SRK uttalar att "[e]tt skiljemärke mellan avtalsförhållanden i allmänhet och sysslomannaskapet är ... att finna däri, att sistnämnda förhållande har karaktären av ett förtroendeförhållande mellan sysslomannen och hans huvudman" och anser just förtroendemomentet motivera straffansvar för vissa klandervärda ageranden inom avtalsförhållanden.¹¹⁹ Leijonhufvud uttrycker det som att "[k]riminaliseringsgrunden för trolöshetsansvaret är således en huvudmans behov av att kunna lita på att hans angelägenheter inte missköts av den som enligt avtal har att sköta dem".¹²⁰

3.2 Ställning

Den första och för bedömningen av övriga rekvisit centrala delen av trolöshetsbrottet är, såvitt nu är relevant, att gärningspersonen på grund av förtroendeställning fått till uppgift att för någon annan sköta en ekonomisk angelägenhet eller övervaka skötseln av en sådan angelägenhet. Rekvisitet har två delar. För det första ska det vara fråga om just en *förtroendeställning*, innebärande att ställningen ska ha givits gärningspersonen – förtroendemannen – genom avtal och vara av sådant kvalificerat slag att huvudmannen är hänvisad till att fästa tillit till att förtroendemannen sköter sina åligganden lojalt och i enlighet med uppdraget.¹²¹ För det andra ska förtroendeställningen innebära att förtroendemannen har fått till uppgift att sköta eller övervaka skötseln av en *ekonomisk angelägenhet*, vilket medför att inte alla som förvisso innehar en förtroendeställning omfattas av rekvisitet.¹²² Bedömningen av dessa båda krav behandlas i var sitt stycke nedan.

---

¹¹⁸ Se t.ex. prop. 1985/86:65, s. 24 och Bäcklund m.fl. (2021), under rubriken Bakgrund.

¹¹⁹ SOU 1940:20, s. 194 f.

¹²⁰ Leijonhufvud (2007), s. 28.

¹²¹ Leijonhufvud (2007), s. 37 f.

¹²² Leijonhufvud (2007), s. 62 f. SRK tar som exempel på uppdrag som faller utanför kriminaliseringen "att en sjuksköterska vanvårdar en patient eller att en förmyndare uraktlåter att sörja för att hans myndling erhåller tillbörlig utbildning", se SOU 1940:20, s. 195.

En förtroendeställning kan vara av många olika slag och måste inte uppfylla några formella krav.¹²³ Således omfattar det, bland många andra, syssломän, uppdragstagare, anställda, offentliga tjänstemän, företrädare för juridiska personer och personer som valts till beslutsfattande befattningar.¹²⁴ Regelmässigt är det dock fråga om personer i den högsta ledningen av ett företag eller en myndighet.¹²⁵ Som utgångspunkt tillkommer förtroendeställning personer som har givits möjlighet att företräda huvudmannen, dvs. som genom fullmakt är behöriga att binda huvudmannen rättsligt gentemot andra.¹²⁶ Rekviritet omfattar emellertid även förtroendeställning avseende s.k. faktiskt handlande, såsom skyldighet att vårda egendom.¹²⁷ Almkvist anser att det bästa sättet att göra bedömningen av om en person innehar förtroendeställning är att utgå från ett självständighetskriterium, dvs. att personen har att utföra sitt uppdrag *självständigt*.¹²⁸ I detta lägger Almkvist att förtroendemannen ”får utföra uppgifterna utan överinseende av någon annan, med verkan för huvudmannen”.¹²⁹ Den som är behörig att rättshandla för sin huvudmans räkning och inte är underkastad annat än efterhandskontroll kan alltså typiskt sett anses självständig i en sådan bemärkelse att den intar en förtroendeställning.¹³⁰

Kravet på att uppdraget ska avse en ekonomisk angelägenhet beskriver SRK som att uppgiften ska medföra ”en särskild förfogandemöjlighet i fråga om förvaltningen av främmande förmögenhet eller tillsynen därå”.¹³¹ Enligt Leijonhufvud omfattas ”alla slags uppdrag som kan betecknas vara av ekonomisk art”.¹³² Även Almkvist anser att kriteriet ”bör förstås brett”.¹³³ I detta avseende kan nämnas rättsfallen NJA 1987 s. 215 och RH 1980:101, vilka

---

¹²³ SOU 1940:20, s. 197. Thornstedt uttalar i ett särskilt rättsutlåtande att ”[e]n person kan intaga förtroendeställning ... utan att hans rättsförhållande behöver pressas in under de i vissa avseenden diffusa offentlighetsrättsliga och civilrättsliga tjänste- och syssломannakategorierna”, se NJA 1952 s. 188, där utlåtandet citeras.

¹²⁴ Se Bäcklund m.fl. (2021), under rubriken Åliggande på grund av förtroendeställning.

¹²⁵ Leijonhufvud (2007), s. 40 och 45 f.

¹²⁶ Leijonhufvud (2007), s. 38.

¹²⁷ SOU 1940:20, s. 194.

¹²⁸ Almkvist (2020), s. 505 f. Se även Bäcklund m.fl. (2021), under rubriken Åliggande på grund av förtroendeställning.

¹²⁹ Almkvist (2020), s. 508.

¹³⁰ Almkvist (2020), s. 508 och 512.

¹³¹ SOU 1940:20, s. 197.

¹³² Leijonhufvud (2007), s. 63.

¹³³ Almkvist (2020), s. 513.

illustrerar var gränsen mot icke-ekonomisk förtroendeställning kan gå. Det förra fallet rör av polisen anställda delgivningsmän, vilka själva hade tagit emot ersättning för utförandet av vissa delgivningar istället för att diarieföra uppdragen och låta avgifterna tillfalla polismyndigheten. HD anser att ansvar för trolöshetsbrott inte kan komma i fråga då delgivningsmännens uppgift inte var av ekonomisk art.¹³⁴ I det senare fallet hade en lastbilschaufför givits en särskild nyckel för att kunna tanka sin arbetsgivares lastbil hos ett annat företag. Med hjälp av nyckeln hade chauffören tankat sin egen bil med sammanlagt 600 liter dieselolja. Inte heller innehavet av nyckeln anses innebära att gärningspersonen hade fått en förtroendeställning av ekonomisk art.¹³⁵ Rättsfallen visar att det inte spelar någon roll att utförandet av uppdraget i och för sig kan ha stora ekonomiska konsekvenser för huvudmannen. För att rekvisitet ska vara uppfyllt ska själva uppdraget innefatta ekonomiska uppgifter.¹³⁶

I bedömningen av ställningsrekvisitet ligger även att precisera i förhållande till vem förtroendemannen har givit uppdraget.¹³⁷ Utgångspunkten är att förtroendeställningen gäller mot arbets- eller uppdragsgivaren.¹³⁸ Företrädare för en juridisk person intar typiskt sett ställningen gentemot den juridiska personen.¹³⁹ Fråga uppkommer främst när exempelvis en företrädare för ett bolag arbetar med att handha ekonomiska angelägenheter för personer som anlitat bolaget i det syftet, dvs. när företrädaren utför tjänster för kunder till hans eller hennes arbetsgivare.¹⁴⁰ Det är i sådana situationer möjligt att företrädaren intar en förtroendeställning i förhållande till både arbetsgivaren och den utomstående personen. För detta krävs att företrädaren självständigt sköter ekonomiska angelägenheter för den utomståendes räkning.¹⁴¹ Almkvist

---

¹³⁴ NJA 1987 s. 215, s. 221 f.

¹³⁵ RH 1980:101.

¹³⁶ Leijonhufvud (2007), s. 65 f. och Almkvist (2020), s. 513 f.

¹³⁷ Almkvist (2020), s. 516.

¹³⁸ Bäcklund m.fl. (2021), under rubriken Åliggande på grund av förtroendeställning.

¹³⁹ Leijonhufvud (2007), s. 50 ff.

¹⁴⁰ Ibland uppkommer även problem i den i förevarande uppsats lite mindre angelägna situationen att en bolagsföreträdare också är ensam aktieägare. Huruvida trolöshetsbrott då kan komma i fråga beror på om bolaget kan anses vara en ifrån ägaren fristående huvudman. Se Leijonhufvud (2007), s. 57 ff. och Schöldström (2011/12), s. 988 ff.

¹⁴¹ Almkvist (2020), s. 516 f. och Bäcklund m.fl. (2021), under rubriken Åliggande på grund av förtroendeställning.

anför, med ett i sammanhanget relevant exempel, att "[o]m uppgifterna förenas med en viss behörighet att självständigt rättshandla för [den utomstående] räkning, exempelvis att köpa och sälja finansiella instrument, bör en sådan ekonomisk förtroendeställning regelmässigt anses föreligga".¹⁴² Enligt Almkvist gäller detsamma när det uppdrag förtroendemannen åtar sig medför att äganderätten till de ekonomiska tillgångarna överförs till förtroendemannen, t.ex. i egenskap av fond- eller pensionsförvaltare.¹⁴³

3.3 Missbruk

För straffansvar krävs att den som har en förtroendeställning missbrukar det givna förtroendet. För att ett agerande ska utgöra förtroendemissbruk krävs det att det är fråga om "allvarligt och speciellt klandervärt åsidosättande av de skyldigheter som följer med förtroendeställningen".¹⁴⁴ Enligt Jareborg kan det beskrivas som att förtroendemannen "gör något som han uppenbarligen inte borde ha gjort med hänsyn till sina skyldigheter gentemot huvudmannen".¹⁴⁵ I brottsbalkskommentaren nämns ett antal exempel på missbrukssituationer, såsom när förtroendemannen säljer huvudmannens egendom till underpris, köper in egendom till överpris eller låter huvudmannen faktureras för privata utgifter, när en banktjänsteman beviljar kredit utan erforderlig säkerhet, när stiftelseföreträdare använder medel för annat än stiftelseändamålet, och vissa fall när förtroendemannen bedriver till huvudmannen konkurrerande verksamhet.¹⁴⁶

Det finns framförallt två prejudikat från HD som belyser rättsläget avseende missbruksrekvisitet, NJA 1983 s. 441 och NJA 1996 s. 152. I 1983 års fall – den s.k. Växjöoljan – hade företrädare för ett kommunalt energibolag (VEAB) lånat ut cirka 40 000 ton av kommunens oljereserver till ett norskt oljebolag "utan säkerhet och mot en i sammanhanget obetydlig ersättning".¹⁴⁷

---

¹⁴² Almkvist (2020), s. 517.

¹⁴³ Almkvist (2020), s. 519 f.

¹⁴⁴ NJA 1983 s. 441, justitierådet Knutssons skiljaktiga mening vid s. 478. Uttalandet citeras bl.a. av Leijonhufvud (2007), s. 71 och Almkvist (2020), s. 652.

¹⁴⁵ Jareborg (1986), s. 262.

¹⁴⁶ Bäcklund m.fl. (2021), under rubriken Missbruk av förtroendeställning.

¹⁴⁷ NJA 1983 s. 441, s. 471.

HD inleder prövningen med att konstatera att utlåningen inte var förenlig med det kommunala bolagets ändamål, vilket var att tillhandahålla kommunen el-kraft och fjärrvärme samt att ansvara för den tillhörande infrastrukturen.¹⁴⁸ Därtill anses förlustrisken vid utlåning utan säkerhet till ett okänt, utländskt bolag vara påtaglig.¹⁴⁹ HD anser även att företrädarna – när de ändå ämnade låna ut oljan – borde ha sett till att motparten ställde betryggande säkerhet, och att åsidosättandet av den skyldigheten utgjorde ett ”otillåtet risktagande och därmed ett åsidosättande av VEAB:s intressen”.¹⁵⁰ VEAB:s VD frias dock från åtalet för att det inte kunde visas att han hade haft sådan insikt i förhandlingarnas och avtalets innebörd som krävdes för att ålägga honom ansvar för underlåtenhet att ingripa.¹⁵¹ Den företrädare som hade ansvarat för och drivit på förhandlingen av låneavtalet – en vice VD – anses däremot ha ”med öppna ögon utsatt VEAB för den risk för förlust som han måste ha insett vara förenad med utlåningen” och därmed ha gjort sig skyldig till trolöshetsbrott.¹⁵²

I 1996 års fall hade VD:n i bolaget Fermenta sålt aktier i bolaget Avena som han ägde personligen till Fermenta. Affären genomfördes på morgonen innan börsen öppnade till 130 kr per aktie, vilket översteg den senast kända aktiekursen med 10 kr. VD:n fick alltså mer betalt – och Fermenta betalade mer – än om aktierna hade sålts på den öppna värdepappersmarknaden. För Fermentas del genomfördes affären med bolagsstyrelsens ordförande, som åtalades för att ha givit VD:ns intressen företräde framför bolagets. HD uttalar därvid att ”[v]ad som kan anses utrett i målet om skälet till aktieaffären är därför av central betydelse för bedömningen av om [styrelseordföranden] gjort sig skyldig till det påstådda brottet”.¹⁵³ Som sådant skäl hade ordföranden uppgett sig ha trott att Avena på vissa grunder kunde förväntas ha en god framtida utveckling och därigenom bli inkomstbringande. Emot påståendet talade bl.a. att ordföranden hade full insikt om att affären gjordes till högre pris än den senaste marknadskursen, att VD:n inte hade kunnat erhålla ett lika

---

¹⁴⁸ NJA 1983 s. 441, s. 473.

¹⁴⁹ NJA 1983 s. 441, s. 474.

¹⁵⁰ NJA 1983 s. 441, s. 474.

¹⁵¹ NJA 1983 s. 441, s. 474 f.

¹⁵² NJA 1983 s. 441, s. 476.

¹⁵³ NJA 1996 s. 152, s. 164.

högt pris någon annanstans, att affären inte registrerades på rätt sätt, och att ordföranden lämnade oriktiga uppgifter om affären till Fermentas revisorer. HD menar att det mot den bakgrunden är ”i huvudsak oförklarad” vad som var den verkliga anledningen till affären och dess utformning.¹⁵⁴ Trots detta anses det inte visat att affären gjorts av andra skäl än de ordföranden uppgett, varför denne frias. VD:n frias för att han vid affären inte företrätt bolaget, utan sig själv – det var bara ordföranden som handlade på bolagets vägnar. Det fanns alltså ingen kausal koppling mellan VD:ns förtroendeställning och aktieaffären.¹⁵⁵

Enligt Almkvist antyder 1983 och 1996 års rättsfall att det centrala för bedömningen av missbruksrekvisitet är de skäl varmed förtroendemannen agerar och hur dessa förhåller sig till huvudmannens intresse.¹⁵⁶ Om förtroendemannen handlar för att gagna sig själv eller annan, för att skada huvudmannen eller med insikt om att agerandet utsätter denne för en omotiverad kostnad eller risk, utgör agerandet förtroendemisbruk.¹⁵⁷ Utan sådan avsikt eller insikt framstår en skada som huvudmannen lider enligt Almkvist snarare som ”orsakad av vårdslöshet än av trolöshet”.¹⁵⁸ Det avgörande för missbruksbedömningen blir i dessa fall alltså ”på vilken grund [förtroendemannen] har kunnat motivera åtgärden utifrån [huvudmannens] intresse”.¹⁵⁹

Även om flera andra författare tar upp och fäster viss vikt vid förtroendemannens handlingsskäl,¹⁶⁰ tycks det mig att Almkvist är den förste som gör en ansats att ”mera generellt karaktärisera missbruk som ett agerande som sker i syfte att främja ens eget eller annans intresse på [huvudmannens] bekostnad, i syfte [att] åsidosätta [huvudmannens] intresse eller med insikt om att [huvudmannens] intresse åsidosätts”.¹⁶¹ Han går så långt som att skriva att

---

¹⁵⁴ NJA 1996 s. 152, s. 165.

¹⁵⁵ NJA 1996 s. 152, s. 167.

¹⁵⁶ Almkvist (2020), s. 651.

¹⁵⁷ Almkvist (2020), s. 652 ff.

¹⁵⁸ Almkvist (2020), s. 653.

¹⁵⁹ Almkvist (2020), s. 654.

¹⁶⁰ Se t.ex. Jareborg (1986), s. 263 och Bäcklund m.fl. (2021), under rubriken Missbruk av förtroendeställning.

¹⁶¹ Almkvist (2020), s. 651.

frågan om missbruk inte går att skilja från frågan om förtroendemans avsikt och insikt.¹⁶² Min tolkning är att andra författare i större utsträckning anser att bedömningen ska inriktas på vad som kan kallas objektiva förhållanden. Exempelvis beskriver både Leijonhufvud och författarna till brottsbalkskommentaren att allvarligare befogenhetsöverskridanden typiskt sett i sig utgör förtroendemissbruk.¹⁶³ Leijonhufvud relaterar även bedömningen till bestämmelser i aktiebolagslagen. Hon skriver exempelvis att missbruksrekvisitet är uppfyllt när bolagsföreträdare beslutar om vissa regelstridiga associationsrättsliga dispositioner, såsom vinstutdelningar och värdeöverföringar, utan att diskutera deras bevekelsegrunder.¹⁶⁴ Ett liknande perspektiv har bl.a. anlagts av Lundkvist, som menar att en bankmans förtroendemissbruk vid kreditgivning bör bedömas utifrån både lagregler som gäller för bankverksamhet och vad som gäller enligt god bankmannased.¹⁶⁵

Min bedömning är alltså att det inte råder någon konsensus avseende förhållandet mellan objektiva och subjektiva faktorer vid missbruksbedömningen. Frågan är om tyngdpunkten i bedömningen ska ligga på *det sätt* varpå huvudmannens intresse åsidosätts, eller på *de skäl* varmed detsamma görs. De ovan refererade rättsfallen tycks ge stöd för att båda sorternas omständigheter kan utgöra missbruk. I 1983 års fall baserar HD missbruksbedömningen på att bolagsföreträdarna utifrån omständigheterna och deras skyldigheter gentemot bolaget borde ha agerat annorlunda. Det är alltså inte främst deras inställning, utan avvikelser i deras agerande från en handlingsnorm, som konstituerade missbruket. I 1996 års fall utgår HD däremot uttryckligen från att förtroendemans handlingsskäl är det avgörande för om han har satt sina egna intressen ovanför huvudmannens. För egen del anser jag att Almkvists modell

---

¹⁶² Almkvist (2020), s. 657. Han menar dock att det inte är fråga om ett ”outtalat uppsåtsrekvisit”, utan bara att gärningspersonens skäl för handlingen är en ”central aspekt” av missbruket, se s. 651.

¹⁶³ Se Leijonhufvud (2007), s. 93 och Bäcklund m.fl. (2021), under rubriken Missbruk av förtroendeställning.

¹⁶⁴ Leijonhufvud (2007), s. 87 ff.

¹⁶⁵ Lundkvist (1998), s. 31 f. Bland ytterligare möjliga exempel kan nämnas Thornstedt, som i tidigare nämnda rättsutlåtande, citerat i NJA 1952 s. 188, uttalar att ”[m]issbruket av förtroendeställningen ligger nämligen i att [förtroendemannen] i strid mot kontraktet med bolaget handlat mot dettas intresse genom att begagna den speciella position som han intog i förhållande till bolagets oljekunder” (min kursivering).

har mycket för sig och på ett konstruktivt sätt preciserar vad ett förtroendemisbruk är. Beskrivningen av missbruk som ett agerande som med förtroendemannens avsikt eller insikt om omständigheterna åsidosätter huvudmannens intressen, tycks mig fånga den moraliska kärnan i rekvisitet. Samtidigt förutsätter modellen – när den riktar allt fokus på förtroendemannens syften – att det redan har konstaterats att agerandet strider mot huvudmannens intressen. Modellen ger ingen ledning för bedömningen av om så är fallet, vilken många gånger är betydligt mer komplext än i de ovannämnda rättsfall som HD hittills har tagit upp. Detta kommer framgå i efterföljande kapitel vid behandlingen av gärningar som begås genom finansiella upplägg.

3.4 Skada

Trolöshetsbrottet innehåller ett effektrekvisit, vilket i brottsbeskrivningen uttrycks som att gärningspersonen genom att missbruka sin förtroendeställning skadar huvudmannen. Skaderekvisitets funktion är framförallt att sätta en gräns för kriminaliseringen, innebärande att otillbörligt agerande inte omfattas om det inte går att visa någon skada. SRK tar exemplet med en person i förtroendeställning som emottar en muta, utan att det kan visas vad för skada huvudmannen har lidit som en konsekvens. Straffansvar ska då vara uteslutet.¹⁶⁶ För skaderekvisitets uppfyllande krävs dock inte att agerandet i fråga innebär skada, utan att det räcker att det *medför* sådan. I det senare uttrycksättet ligger att även skada som uppkommer i ett senare skede, utan omedelbar anknytning till gärningstillfället, omfattas av rekvisitet. Härtill innefattas i skadebegreppet *beaktansvärd fara för slutlig förlust*, vilket innebär att skada kan anses föreligga även om risken faktiskt aldrig förverkligas.¹⁶⁷

Skadebedömningen ska vara individuell, i bemärkelsen att vad som utgör skada inte kan sägas generellt utan måste utvärderas i det enskilda fallet, bl.a. med hänsyn till de regler och det uppdrag som gäller för förtroendeställningen

---

¹⁶⁶ SOU 1940:20, s. 200.

¹⁶⁷ Bäcklund m.fl. (2021), under rubriken Skada respektive förfång för huvudmannen och SOU 1940:20, s. 48 f.

i fråga.¹⁶⁸ Detta medför i praktiken att skadebedömningen ska utgå från huruvida agerandet vid tidpunkten för missbruket innebär ”en inte affärs­mässigt betingad risk för förlust”¹⁶⁹ eller ”om kostnaden eller faran inte har varit motiverad utifrån [huvudmannens] intresse”¹⁷⁰. Således uttalar SRK att skaderekvisitet kan vara uppfyllt ”då en person, som erhållit i uppdrag att placera annans medel på ett i möjligaste mån riskfritt sätt, med begagnande av fullmakt som den andre givit honom verkställer stödköp av aktier som väl vid inköpet stå i den kurs efter vilken han betalar men som sedermera falla i värde”.¹⁷¹ Samma handling skulle alltså inte anses medföra skada om uppdraget hade varit att spekulera i kursförändringen och huvudmannen haft en större tolerans för risk, även om värdeutvecklingen varit likadan i de två fallen.¹⁷²

Leijonhufvud för i relation till skaderekvisitet ett intressant resonemang utifrån att formerna för det moderna näringslivet skiljer sig markant åt från då trolöshetsbrottet fick sin utformning på 1940-talet. Framförallt menar hon att näringslivet idag är beroende av finansmarknaderna på ett helt annat sätt än förr, och att man ”utan nämnvärd överdrift [kan] påstå att det är börskurserna som leder bolagens verksamhet”.¹⁷³ Detta anser hon t.ex. väcker frågan om skaderekvisitet kan uppfyllas genom agerande som påverkar börskursen negativt. Hennes analys visar att det är tveksamt om det finns något stöd i rättskällorna för att sådan indirekt, avlägsen skada skulle omfattas av rekvisitet, men hon anför att sådana effekter i många fall torde vara ”betydligt allvarligare” för ett bolag än den omedelbara skadan.¹⁷⁴ Därtill skulle det i princip vara omöjligt att visa ett kausalsamband mellan agerandet och kursförändringen, vilken kan ha påverkats av ett oöverskådligt antal andra faktorer.¹⁷⁵ Leijonhufvuds resonemang kan i denna delen inte tas till intäkt för

---

¹⁶⁸ Leijonhufvud (2007), s. 121 f. och Strahl (1948), s. 24.

¹⁶⁹ Bäcklund m.fl. (2021), under rubriken Skada respektive förfång för huvudmannen.

¹⁷⁰ Almkvist (2020), s. 653.

¹⁷¹ SOU 1940:20, s. 200. Detta gäller dock, såsom t.ex. framhålls i Åklagarmyndigheten (1997), s. 46, ”[e]ndast om värdeminskningen hade kunnat förutses”.

¹⁷² Jfr Leijonhufvud (2007), s. 129 f.

¹⁷³ Leijonhufvud (2007), s. 119.

¹⁷⁴ Leijonhufvud (2007), s. 137.

¹⁷⁵ Leijonhufvud (2007), s. 138. Se även SOU 1940:20, s. 200.

rättsläget, men visar på att den principiellt intressanta frågan om i vilken utsträckning trolöshetsbrottet är anpassat till moderna förhållanden är högst relevant.

3.5 Skuld

Trolöshet mot huvudman är ett uppsåtligt brott.¹⁷⁶ Det innebär att ”oförsvarlig naivitet, oförmåga att rätt värdera risker och bristande ordningssinne ... som regel inte är tillräckligt” för straffansvar.¹⁷⁷ Gärningspersonen måste ha ett uppsåt som täcker förtroendeställningen, missbruket och skadan. Det är dock viktigt att framhålla att uppsåtstäckningen inte avser de rättsliga kvalifikationerna av t.ex. ett visst agerande såsom missbruk. Det är istället de faktiska omständigheter, eller rättsfakta, som ligger till grund för den rättsliga bedömningen, som ska täckas av uppsåtet.¹⁷⁸

Vid uppsåtsbedömningen är det huvudsakligen skaderekvisitet som vållar svårigheter.¹⁷⁹ Detta hänger bland annat samman med att näringsverksamhet ofta och helt legitimt innefattar ett betydande mått av risktagande, vilket gör det svårt att visa att en gärningsperson medvetet har tagit en större risk än vad som var förenligt med hans eller hennes uppdrag.¹⁸⁰ Faktorer som tyder på att gärningspersonen varit åtminstone likgiltig inför förekomsten av beaktansvärd fara för slutlig förlust har sagts vara hög uppfattad sannolikhet för förlust, emottagandet av en muta och förekomsten av eget intresse i gärningen.¹⁸¹ Det har vidare framhållits vara av avgörande betydelse för uppsåtsbedömningen att man först fastställer de objektiva förhållandena – vad skadan består i – och sedan hur gärningspersonens uppsåt förhåller sig till dessa.¹⁸²

---

¹⁷⁶ Detta följer av 1 kap. 2 § BrB och brottsbeskrivningen.

¹⁷⁷ Åklagarmyndigheten (1997), s. 70.

¹⁷⁸ Bäcklund m.fl. (2021), under rubriken Subjektiv täckning.

¹⁷⁹ Leijonhufvud (2007), s. 143.

¹⁸⁰ Jfr Leijonhufvud (2007), s. 151.

¹⁸¹ Leijonhufvud (2007), s. 159 f. och Åklagarmyndigheten (1997), s. 64.

¹⁸² Se Åklagarmyndigheten (1997), s. 63 och Bäcklund m.fl. (2021), under rubriken Subjektiv täckning. Wennberg (1992/93), s. 519 kritiserar att detta inte alltid sker i domstolarna.

3.6 Reflektion över rättsläget

Utifrån genomgången av rättsläget beträffande trolöshetsbrottet kan vissa slutsatser dras med relevans för uppsatsens frågeställningar. Den första ekar Leijonhufvuds påstående i det inledande avsnittet, att det överhuvudtaget verkar finnas en brist på användbar och upplysande rättspraxis samtidigt som den doktrinära behandlingen är förhållandevis knapphändig. Brottet är behäftat med en påtaglig avsaknad av precision och det tycks knappast finnas någon etablerad konsensus om hur rekvisiten ska tillämpas eller vilka principer som ska styra den rättsliga bedömningen. Vidare verkar det i stora delar vara oklart vad för typ av omständigheter – subjektiva eller objektiva – som ska vara kärnan i missbruksbedömningen. Dessa problem är generella för alla typer av gärningar som skulle kunna falla inom brottsbeskrivningen, men kan som ovan antytt anta särskild betydelse i fråga om gärningar som begås inom delar av näringslivet som har ändrat form sedan brottet utformades.

En andra slutsats är att det i praxis och doktrin huvudsakligen saknas behandling av gärningar som begås genom olika former av finansiella upplägg. Det närmaste man kommer är Almkvists påståenden om förtroendeställning i förhållande till investerare i fonder, vilka i och för sig är värdefulla. Överhuvudtaget tycks de gärningar som har fått utrymme i praxis vara av enkel beskaffenhet, i bemärkelsen att de – även om den rättsliga bedömningen kan innefatta svåra avvägningar – består av i tid och rum tydligt avgränsade händelseförlopp som inte är oklara eller svårbegripliga i termer av sina sakomständigheter. Det är fråga om enstaka händelser, som att vid ett visst tillfälle ha lämnat kredit utan säkerhet eller att ha köpt värdepapper till ett visst konstaterat överpris. Den moderna finansiella verkligheten är ofta av annat slag, och som framgår av kapitel 2 härrör i stor utsträckning problemen med den straffrättsliga hanteringen av ekonomisk brottslighet just från att reglerna är utformade för att tillämpas på enkla former av ”traditionell” brottslighet. Vidare har de rättsfall om missbruksrekvisitet som har varit uppe i HD hittills handlat om olika former av i förhållande till uppdraget ändamålsstridigt agerande. Ekonomisk brottslighet i allmänhet och finansiella upplägg i

synnerhet präglas dock av att gärningarna är precis sådana som förtroendemannen har fått i uppdrag att utföra, och skillnaden mot legitimt agerande är mer subtil.¹⁸³

Följden av det sagda är att det utifrån rättsläget i princip saknas möjlighet att besvara uppsatsens frågeställningar med en större grad av precision än vad som har angivits hittills i kapitlet. Det är mot den bakgrunden det finns anledning att gå vidare och undersöka några underinstansavgöranden där de gärningar som bedöms har begåtts genom finansiella upplägg i olika former.

---

¹⁸³ Se kap 2.3 samt rättsfallen nedan.

4 Finansiella upplägg som trolöshetsbrott

4.1 Inledning

Såsom påpekas i det föregående kapitlet saknas egentlig ledning i rättskälorna för hur trolöshetsbestämmelsen ska tillämpas på gärningar som begås genom finansiella upplägg. I det här kapitlet presenterar jag därför tre rättsfall med domar ifrån underinstanser som behandlar sådana gärningar. Frågan som härigenom ska besvaras är hur domstolarna har gått till väga för att bedöma gärningarna. Detta syftar även till att visa hur gärningarna och den rättsliga bedömningen skiljer sig ifrån sådana som redogörs för i föregående kapitel, och därigenom till att precisera problemformuleringen.

Vidare är syftet med redogörelsen av rättsfallen att lägga grunden till den efterföljande analysen. Eftersom tanken är att utvärdera hur rättsfallen kan förstås utifrån och bedömningen informeras av ekobrottsforskningen och rättsläget, presenteras respektive dom förhållandevis utförligt. Detta krävs också för att lyfta fram komplexiteten i uppläggen och bedömningarna av dem. I förhållande till respektive rättsfall beskriver jag först händelseförloppet och sakomständigheterna såsom de framgår av sakframställningarna enligt domarna, och därefter hur respektive instans prövar åtalet och bedömer gärningarna.

4.2 Allra

4.2.1 Bakgrund

Åtalet i Allramålet rör ett antal affärer som uppdagades i samband med granskningarna av bolaget runt 2017, och som bakgrund kan följande sägas. Allra hade ett samarbetsavtal med fondbolaget Gustavia, vilket var anslutet till PPM-systemet. Gustavia var enligt åtalet ett s.k. fondhotell, som ingick samarbetsavtal med aktörer utan egna tillstånd från Pensionsmyndigheten. Genom avtalet startade Gustavia ett antal fonder med Allras namn, och åtog

sig ansvaret för att de regulatoriska bestämmelserna följdes, samtidigt som Allra fick rätten till diskretionär förvaltning av fonderna.

Under våren 2012 investerade Allras fonder i ett antal finansiella instrument, s.k. warrant, ¹⁸⁴ för 430 miljoner kr. Cirka 170 miljoner kr utgjorde provision till det mäklarbolag som sålde warranterna, Oak Capital, motsvarande ungefär 40 procent av köpeskillingen. Provisionen bokfördes som en upplupen intäkt på det föregående räkenskapsåret, och därför kunde Oak vid en extra bolagsstämma besluta om en vinstutdelning om cirka 100 miljoner kr. Utdelningen tillkom enbart ägarbolaget Firstmile, då de andra aktieägarna överlät sin rätt till utdelning till detta bolag. Parallellt med warrantaffärerna köpte Firstmile aktier i bolaget Supero, som var den huvudsakliga ägaren av aktier i Allra. Genom köpet förvärvade Firstmile motsvarande drygt sex procent av aktierna i Allra för cirka 100 miljoner kr. Superoaktierna såldes av två holdingbolag som kontrollerades av Allras grundare, vilka alltså blev mottagare av köpeskillingen.

Enligt åtalet innebär händelseförloppet att pengar flyttades från pensions-spararna till företrädare för Allra. Detta påstående bygger på att både warrantköpen och Superoaffären gjordes till betydande överpris. Warranterna kunde enligt åtalet köpas direkt ifrån en emittentbank, och om ett mäklarbolag användes för att strukturera instrumenten anges en provision om upp till en miljon kr ha varit skälig. Om så är fallet har ett belopp motsvarande Oaks provision om 170 miljoner kr frånhänts pensionsspararna genom warrantköpen. Vidare motsvarade köpeskillingen för Superoaktierna en värdering av Allra till cirka en och en halv miljard kr, medan bolaget enligt åklagarens och Pensionsmyndighetens beräkningar var värt cirka 300 miljoner kr. Vidare fanns det enligt åtalet ett samband mellan de två affärerna, på så sätt att de 100 miljoner kr som genom Superoaffären tillkom Allragrundarna utgjorde en muta för att de skulle köpa warranterna till ett för högt pris. Överpriset vid warrantköpen motiverades i sin tur av att företrädare för Oak skulle kunna

---

¹⁸⁴ En warrant är ”ett emitterat värdepapper som ger innehavaren rätten, men inte skyldigheten, att köpa en underliggande tillgång till ett bestämt pris före eller vid en bestämd framtida tidpunkt”, se Allra-TR, s. 26.

tillgodogöra sig mellanskillnaden mellan de två affärerna, dvs. cirka 70 miljoner kr.

De tilltalade i målet var de ovannämnda Allragrundarna, AE och DPR (tillika VD respektive vice VD i Allra), JB (förvaltningschef i Allra) och OM (VD i Oak Capital). Ytterligare två personer, ägare eller företrädare för Firstmile, påstods vara involverade men hade inte kunnat höras i målet. Utifrån det ovan beskrivna händelseförloppet åtalades de tilltalade för framförallt trolöshet mot huvudman och mutbrott.

4.2.2 Tingsrättens bedömning

Tingsrätten börjar med att pröva om Allra intog en förtroendeställning, och anser därvid att det är möjligt att göra så i förhållande till en utomstående tredje part, dvs. till någon annan än den direkta uppdragsgivaren. Detta är relevant eftersom Allras uppdragsgivare i strikt bemärkelse var Gustavia, genom det ovannämnda samarbetsavtalet. Därtill var det Gustavia som skrev under alla köp- och säljordrar vid fondernas investeringar.¹⁸⁵ Trots detta anser tingsrätten det visat att det var Allra som fattade de faktiska investeringsbesluten, då Gustavias roll var begränsad till att kontrollera om vissa formella krav var uppfyllda. Även för pensionsspararna måste det enligt tingsrätten på grund av fondernas marknadsföring ha framstått som att Allra var den faktiska fondförvaltaren. Sammantaget anses Allra ha innehaft förtroendeställning gentemot pensionsspararna, trots att Gustavia formellt sett var ansvarigt för fonderna.¹⁸⁶

Efter bedömningen av ställningsrekvisitet går tingsrätten direkt vidare till att bedöma skaderekvisitet. Tingsrätten börjar med konstaterandet att warrantinvesteringarna ledde till vinst, eftersom warranterna efter bara drygt sex månader såldes för över 100 miljoner kr mer än de köpts in för, Oaks arvode inräknat. Detta innebär att skada bara kunde föreligga om arvodet var oskäligt

---

¹⁸⁵ Allra-TR, s. 80 f.

¹⁸⁶ Allra-TR, s. 82 f.

högt, så att vinsten från försäljningen blev mindre än den annars skulle varit.¹⁸⁷ Till stöd för åtalet åberopades två sakkunnigutlåtanden, enligt vilka Allra hade kunnat direktinvestera i de underliggande tillgångarna eller köpa warranterna direkt från emittentbanken till ett långt lägre pris, och att ett skäligt arvode för Oaks arbete hade varit upp till en miljon kr.¹⁸⁸ Tingsrätten anser att båda sakkunnigutlåtandena är kortfattade, gjorda av personer utan tillräcklig erfarenhet från handel med strukturerade instrument, och inte tydligt redovisar det material som legat till grund för påståendena. De anses därför inte tillräckligt trovärdiga för att kunna styrka överpriset. Med liknande argument avfärdas tre vittnesmål om marknadsmässigheten i arvodena samt viss skriftlig bevisning.¹⁸⁹ Tingsrätten drar sammantaget slutsatsen att det inte är visat att Oaks arvode var oskäligt högt, och anför att ”[r]edan på denna grund ska åtalet för trolöshet mot huvudman ogillas”.¹⁹⁰ Till stöd för den slutsatsen beaktas också ett sakkunnigutlåtande som åberopades av de tilltalade. Den sakkunnige visade att lika höga arvoden förekommit vid vissa andra affärer. Även om det enligt tingsrätten i och för sig kunde ifrågasättas om dessa var jämförbara med de aktuella warrantaffärerna, anses utlåtandet skapa rimligt tvivel för om warranterna köpts till överpris.¹⁹¹

Tingsrätten tar varken upp Superoaffären eller andra aspekter av gärningarna än Oaks arvode i förhållande till trolöshetsbrottet. Inom ramen för åtalet för mutbrott prövas dock frågan om Superoaktierna såldes till överpris.¹⁹² Eftersom Allra var ett onoterat bolag fanns det vid tillfället ingen marknadsvärdering. Till stöd för överpriset fanns istället beräkningar som åklagaren gjort, jämförelser med andra försäljningar av Allraaktier från ungefär samma tidpunkt, en värdering från revisionsfirman Deloitte samt ett sakkunnigutlåtande med en enligt tingsrätten trovärdig men möjligen alltför försiktig värdering av Allras värde 2012. De tilltalade påstod dock att försäljningen motiverades av viljan att utveckla ett närmare samarbete mellan Allra och Oak. Detta

---

¹⁸⁷ Allra-TR, s. 84. Se även s. 27.

¹⁸⁸ Allra-TR, s. 85 f.

¹⁸⁹ Allra-TR, s. 86 f.

¹⁹⁰ Allra-TR, s. 87.

¹⁹¹ Allra-TR, s. 88.

¹⁹² Resonemanget presenteras här då det har relevans för en jämförelse med hovrättens bedömning av trolöshetsbrottet i analysen nedan.

angavs ha kunnat medföra synergieffekter och möjligheten att optimera Allras förvaltningsmodell. Trots att de tilltalade inte anses ha ”fullt ut konkretiserat vad dessa möjligheter bestod i” är invändningen enligt tingsrätten inte helt osannolik.¹⁹³ Enligt tingsrätten har det i målet ”framkommit vitt skilda uppgifter om [Allras] värde år 2012”, och det är därför inte motbevisat att ”aktierna var värda sitt pris med hänsyn till den avkastning” Firstmiles ägare förväntade sig.¹⁹⁴ Först därefter beaktar tingsrätten de omständigheter som enligt åtalet pekade på förekomsten av en koppling mellan warrantköpen och Superoaffären. Därom säger tingsrätten dock inte mer än att de endast utgör indicier. Eftersom det inte anses visat att Superoaktierna sålts till överpris och man inte tillmäter kopplingen mellan affärerna någon vikt anses brott inte styrkt.¹⁹⁵

4.2.3 Hovrättens bedömning

I fråga om ställningsrequisitet bedömer även hovrätten att det går att ha förtroendeställning gentemot utomstående, såsom kunder till en arbetsgivare. Hovrätten stöder sig i stor utsträckning på Almqvists självständighetskriterium vid bedömningen, och går i detalj igenom fondlagstiftningen och avtalet mellan Gustavia och Allra för att fastställa innehållet i Allras uppdrag.¹⁹⁶ Avtalet innebar ett uppdrag om diskretionär portföljförvaltning, dvs. att besluta om placeringar utan att kontakta kunden inför varje investering. Härtill kommer att Gustavias kontroll av Allras investeringsförslag bedöms ha varit huvudsakligen formell.¹⁹⁷ Hovrätten tar också fasta på att Allra genom investeringsbesluten förfogade ”över pensionsspararnas pengar och påverkade vilka risker pensionsspararnas medel utsattes för”.¹⁹⁸ Detta anser hovrätten innebära att Allra självständigt skötte ekonomiska angelägenheter åt pensionsspararna, även om de inte hade något direkt avtal med dessa.¹⁹⁹

---

¹⁹³ Allra-TR, s. 92 f.

¹⁹⁴ Allra-TR, s. 96 f.

¹⁹⁵ Allra-TR, s. 97.

¹⁹⁶ Allra-HovR, s. 31 ff.

¹⁹⁷ Allra-HovR, s. 37 f.

¹⁹⁸ Allra-HovR, s. 38.

¹⁹⁹ Allra-HovR, s. 38.

Vid resten av prövningen tar dock hovrätten en annan utgångspunkt än tingsrätten. Baserat på hur den uppfattar åklagarens talan, börjar domstolen med att utvärdera förhållandet mellan warrantköpen och Superoaffären, och prövar först därefter respektive åtalspunkt.²⁰⁰

Det finns enligt hovrätten ett antal omständigheter som talar för att affärerna hade ett samband. Till att börja hade Oak innan affärerna ställt vissa frågor till en advokat om vilka rättsliga problem som kunde vara förenade med ett upplägg som var mycket likt det som åtalet avsåg, och advokaten hade upprättat två promemorior därom. Enligt hovrätten ger promemoriorna stöd för slutsatsen att de tilltalade ”utredde sätt att överföra pengar från Oak till [Allra] som ersättning för att Oak ... skulle få sälja finansiella produkter till [Allra]-fonderna”.²⁰¹

Därtill förekom omfattande kommunikation mellan företrädare för Allra och Oak under veckorna som föregick de båda överlåtelseerna, vilken framförallt handlade om förlängningar av den frist inom vilken Allra hade rätt att villkorslöst avbryta warrantköpen. Fristen förlängdes sammanlagt sex gånger med några dagar åt gången. Av kommunikationen mellan företrädarna framgår att överlåtelsen av Superoaktier diskuterades parallellt med förlängningarna och med hänvisningar till samma datum som fristen vid respektive tillfälle hade förlängts till. Datumen för genomförande av de båda affärerna flyttades alltså fram gemensamt flera gånger. Därefter genomfördes båda affärerna på samma dag. Även detta datum förekom kommunikation mellan parterna om båda överlåtelseerna, och hovrätten bedömer att det närmast liknar ett utbyte av successiva prestationer. Dessa förhållanden talar enligt hovrätten starkt för ett samband mellan de två affärerna.²⁰²

Till avtalet för Superoaffären hade även fogats två tilläggsavtal. Enligt dessa förband sig Oak bl.a. att under perioden april till juni 2012 sälja värdepapper till ett visst belopp, annars skulle Superoaffären bli ogiltig. Detta anser hovrätten vara ”mycket stark bevisning för att överlåtelsen av Superoaktierna var beroende av att Oak fick genomföra warrantaffärerna och att pengar som

---

²⁰⁰ Allra-HovR, s. 29 och 41.

²⁰¹ Allra-HovR, s. 42 f.

²⁰² Allra-HovR, s. 43 ff.

Oak fick i ersättning för warrantaffärerna skulle delas ut till Firstmile som i sin tur skulle använda dessa för att betala [AE] och [DPR]”.²⁰³ Hovrätten beaktar även att den slutliga köpeskillingen för Superoöverlåtelsen bestämdes enligt samma dollarkurs som warrantköpen hade genomförts till, och alltså var kopplad till denna.²⁰⁴

Utifrån bedömningarna drar hovrätten vissa skarpa slutsatser. För det första att det är ”uppenbart” att det fanns ett samband mellan warrant- och Superoaffärerna.²⁰⁵ För det andra att Allraföreträdarna för att köpa warranterna har ”krävt att aktieaffären, där de själva var parter, skulle genomföras” och att ”[d]etta var motivet för att warrantaffärerna skulle genomföras”.²⁰⁶ Därtill menar hovrätten att det finns tydliga tecken på att Allra och Oak försökte dölja omständigheterna kring affärerna. Bl.a. skickade Oak olika information till Gustavia och emittentbankerna om köpeskillingen per warrant i de olika leden. Dessutom hade Allra lämnat felaktiga uppgifter till Gustavia och Finansinspektionen om att ha gjort prisjämförelser innan Oak tilldelades uppdraget som mellanman.²⁰⁷

Sammantaget leder det sagda hovrätten till följande uttalande: ”Överenskommelsen är enligt hovrättens mening att bedöma som en brottsplan. Redan denna motivbild för warrantaffärerna innebär att affärerna inte var legitima och att någon ersättning inte skulle ha betalats till Oak från fonderna.”²⁰⁸ Konsekvensen av den slutsatsen är enligt hovrätten att frågan om skäligheten i Oaks arvode – som var den dominerande i tingsrätten – i princip blir irrelevant.²⁰⁹ Trots detta anser hovrätten det styrkt utifrån de olika sakkunnigutlåtandena att Allra hade kunnat genomföra warrantköpen genom att vända sig direkt till en emittentbank och således inte behövt betala arvode till någon mellanman.²¹⁰

Hovrätten avslutar bedömningen av sakomständigheterna med att konstatera att samtliga tilltalade hade insikt i brottsplanen och var aktiva för dess

---

²⁰³ Allra-HovR, s. 47.

²⁰⁴ Allra-HovR, s. 48.

²⁰⁵ Allra-HovR, s. 48.

²⁰⁶ Allra-HovR, s. 49.

²⁰⁷ Allra-HovR, s. 50 ff.

²⁰⁸ Allra-HovR, s. 57.

²⁰⁹ Allra-HovR, s. 57.

²¹⁰ Allra-HovR, s. 58.

förverkligande.²¹¹ Mot bakgrund av bedömningen av händelseförloppet gör hovrätten betydligt mer fåordiga prövningar av de respektive åtalspunkterna. Brottsupplägget anses innebära att Allraföreträdarna ”på ett flagrant sätt missbrukat sin förtroendeställning”.²¹² Skada – beaktansvärd fara för förlust – uppstod när beslutet om warrantköpen förmedlades till Gustavia, oberoende av att warranterna därefter såldes med stor vinst.²¹³

4.3 Falcon Funds

4.3.1 Bakgrund

Falcon Fundsmålet handlar om ett antal transaktioner med värdepapper i bolaget Optimus Fonder mellan mitten av 2012 och slutet av 2013. Redan under hösten 2011, började dock personerna MS och MB diskutera möjligheten att introducera s.k. MBS:er på den svenska marknaden.²¹⁴ För att göra det behövde de tillgång till ett fondbolag som kunde köpa in instrumenten, vilket efter vissa omvägar ledde till att MB:s bolag ABSIG köpte Optimus Fonder. I Optimus startades en fond som registrerades i PPM-systemet.

I augusti 2012 började VD:n i Optimus, UD, investera fondens medel i MBS:er. Sammantaget under tidsperioden köpte UD in 17 stycken. Samtliga 17 MBS:er köptes ursprungligen på den amerikanska marknaden av bolaget ABS, vilket också kontrollerades av MB. De första nio MBS:erna såldes till Optimus via bolaget Auriga, och de åtta senare såldes först till bolaget SVC – som kontrollerades av MS – och därifrån via banken Close Brothers till Optimus. Mellan ABS:s och Optimus respektive inköp gick mellan några dagar och någon vecka. För var och en av MBS:erna var det pris Optimus betalade betydligt högre än det pris som ABS betalat.

Enligt åklagaren utgjorde skillnaden mellan vad ABS och Optimus köpte in respektive MBS för ett överpris som medförde att pengar slussades från

---

²¹¹ Allra-HovR, s. 58 ff.

²¹² Allra-HovR, s. 68.

²¹³ Allra-HovR, s. 69.

²¹⁴ En MBS (Residential Mortgage Backed Security) är ett värdepapper vars underliggande tillgång är en korg med ett stort antal amerikanska bolån. Se Falcon-TR, s. 21 f.

pensionsspararna till bolag som kontrollerades av MB och MS. Den sammanlagda mellanskillnaden uppgick till cirka 30 miljoner dollar. Det pris Optimus betalade för respektive instrument beräknades enligt åtalet i förhållande till den högsta tillåtna gränsen för pensionsfonders innehav av onoterade värdepapper – tio procent av fondförmögenheten. Upplägget förutsatte att UD hade mutats till att köpa in MBS:erna i enlighet med MB:s och MS:s instruktioner, och att värderingarna av instrumenten i Optimus enligt avtal gjordes av bolaget Hayden, vilket också kontrollerades av MB.

4.3.2 Tingsrättens bedömning

Tingsrätten konstaterar att UD i egenskap av VD i Optimus hade ansvar för bolaget och pensionsfonden, och att MB var ägare och styrelseledamot och därmed hade ett övergripande ansvar. Det faktum att Optimus genom avtal hade åtagit sig att förvalta pensionsmedel och enligt lag hade att ”handla utslutande i fondandelsägarnas gemensamma intresse”²¹⁵ är enligt tingsrätten utan vidare motivering tillräckligt för att anse att både MB och UD var i förtroendeställning gentemot Optimus och Pensionsmyndigheten.²¹⁶

Därefter går tingsrätten vidare till att behandla frågan om överprissättning, dock inte direkt inom ramen för skaderekvisitet utan som ett led i fastställandet av hur händelseförloppet ska bedömas. Tingsrätten delar upp bedömningen i två avsnitt, där det första avser de åtta sista MBS-köpen och det andra de nio första. Anledningen till denna prövningsordning framgår inte i domen. Det kan dock konstateras att prisskillnaden mellan ABS:s och Optimus inköp ökade efterhand, så att prisskillnaden var större vid de senare inköpen.

Avseende de åtta sista köpen anser tingsrätten att det finns ett mönster i transaktionerna, vilket är avgörande för dess bedömning. För det första gick överlåtelseerna till så att var och en av MBS:erna köptes in av ABS och såldes vidare till Optimus strax därefter med en genomsnittlig prisökning om 130 procent. Utredningen anses visa att ABS:s inköpspris motsvarades av de värderingar som vid tillfället gjordes av olika internationella värderingsinstitut

---

²¹⁵ Se 4 kap. 2 § lagen (2004:46) om värdepappersfonder.

²¹⁶ Falcon-TR, s. 211 f.

och att det inte förekom några marknadsrörelser som kunde motivera de efterföljande prisuppgångarna.²¹⁷ För det andra visade de löpande värderingar av MBS:erna som för Optimus räkning utfördes av Hayden en liknande utveckling vid varje köp. Enligt Haydens värderingar var instrumenten vid respektive köptillfälle och under en tid därefter värda ungefär det pris som Optimus hade betalat. Därefter sjönk priserna snabbt till en nivå som närmade sig de värderingar som gjordes av externa värderingsinstitut, vid vilken tidpunkt Optimus sålde MBS:erna till detta lägre pris. Detta anses utgöra ett tydligt mönster som är atypiskt för värdeutveckling i dylika värdepapper.²¹⁸ Härutöver beaktar tingsrätten att åtminstone två av MBS:erna köptes in i Optimus till pris som innebar att fondens totala innehav av onoterade värdepapper hamnade precis under den ovannämnda tioprocentsgränsen, och att skriftlig kommunikation mellan MS och MB talar för att denna gräns var bestämmande för deras planering. Både mönstret i transaktionerna och att prissättningen styrdes av det beloppsmässigt tillgängliga utrymmet talar enligt tingsrätten för att affärerna inte gjordes till marknadspris.²¹⁹ Tingsrätten beaktar även att onoterade och komplexa värdepapper såsom MBS:er är svårvärderade, och att det fanns få tillgängliga marknadsjämförelser för de aktuella MBS:erna. Detta anses dock inte kunna förklara det tydliga mönster som enligt tingsrätten syns i transaktionerna och värderingarna.²²⁰ Inte heller anses Haydens värderingar ha gjorts av en självständig part, eller de mellanled som MBS:erna passerade mellan ABS och Optimus ha tagit någon självständig affärsrisk.²²¹ Utifrån det sagda sluter sig tingsrätten till att Optimus för de åtta sist inköpta MBS:erna betalade ett betydande överpris.

För de nio första MBS-köpen bygger tingsrättens bedömning i stor utsträckning på att transaktionerna följer ett likartat mönster som de åtta sista: de köptes in av ABS till ett pris som motsvarade värderingsinstitutens värderingar och såldes strax därefter via mellanled till Optimus till ett i genomsnitt 33 procent högre pris.²²² Detta i sig – förekomsten av mönstret – tillsammans

---

²¹⁷ Falcon-TR, s. 214 f.

²¹⁸ Falcon-TR, s. 216 f.

²¹⁹ Falcon-TR, s. 217 ff.

²²⁰ Falcon-TR, s. 220.

²²¹ Falcon-TR, s. 220 ff.

²²² Falcon-TR, s. 224.

med att mellanledet inte tog någon självständig affärsrisk, anses tillräckligt för att styrka att transaktionerna gjordes till ett betydande överpris.²²³ Bland de nio första fanns dock två MBS:er som faktiskt hade köpts av Optimus till priser som motsvarade de internationella värderingsinstitutens värderingar. Tingsrätten ansåg dock ändå ”mot bakgrund av det mönster av inköp till överpris som konstaterats ovan beträffande övriga aktuella MBS:er” att det var styrkt att även dessa två hade köpts in till ett betydande överpris.²²⁴

Efter bedömningen att MBS-inköpen gjordes till överpris, konstaterar tingsrätten att detta inneburit beaktansvärd risk för slutlig förlust för Pensionsmyndigheten och att möjligheten till avkastning i fondens minskade. Därför finner den åtalet ”styrkt i denna del”, vilket får förstås som att den tillskriver gärningarna den innebörd som åklagaren gjorde gällande.²²⁵ Därefter prövas de inblandades respektive ansvar i gärningarna. MB anses ha haft ”insikt om och kontroll över” samtliga MBS-inköp.²²⁶ Tingsrätten behandlar UD närmast som ett verktyg i MB:s och MS:s upplägg. Han hade dock tagit emot en muta om cirka fem miljoner kr för att köpa in MBS:erna på anvisning av MB.²²⁷ MB och UD, som innehade förtroendeställning i Optimus, anses sammantaget båda ha gjort sig skyldiga till trolöshetsbrott. MS, som inte själv hade någon förtroendeställning, bedöms ha ”planlagt och organiserat det brottsliga upplägget” tillsammans med MB och därigenom ha gjort sig skyldig till medhjälp till trolöshet mot huvudman.²²⁸

4.3.3 Hovrättens bedömning

I stora drag instämmer hovrätten i tingsrättens bedömningar. Hovrätten konstaterar att samtliga MBS:er köpts in av Optimus till betydligt högre priser än vad ABS betalat bara några dagar dessförinnan. Därefter anför den att ”[m]ed beaktande av det tydliga mönstret och på av tingsrätten i övrigt redovisade skäl instämmer hovrätten fullt ut i slutsatsen att Optimus köpt alla 17

---

²²³ Falcon-TR, s. 225.

²²⁴ Falcon-TR, s. 226.

²²⁵ Falcon-TR, s. 226.

²²⁶ Falcon-TR, s. 227.

²²⁷ Falcon-TR, s. 228 ff.

²²⁸ Falcon-TR, s. 237.

MBS:erna till mycket betydande överpris”.²²⁹ Även hovrätten baserar alltså sin prövning i stor del på det mönster som händelseförloppet kring de respektive transaktionerna uppvisar.

Även i fråga om skaderekvisitet samt vid bedömningarna av personligt ansvar gör hovrätten i huvudsak samma överväganden som tingsrätten.²³⁰ Det av intresse som kan nämnas är att hovrätten avseende MS:s ansvar uttrycker att den inte kan slå fast att MS:s provision för MBS-transaktionerna inte var marknadsmässig. Detta anses dock inte ha någon avgörande betydelse, då han enligt hovrätten ändå har ”deltagit i en brottsplan i enlighet med vad åklagaren gjort gällande”.²³¹

4.4 NJA 2003 s. 414

4.4.1 Bakgrund

Målet handlar om en rad affärer som en fondmäklare på bolaget Alfred Berg, CR, genomförde mellan 1991 och 1994. CR var ansvarig dels för en grupp av kunder med affärsgemenskap, kallad E-sfären, dels för Alfred Bergs egen lagerhandel med optioner, innefattande behörighet att själv handla med s.k. OTC-optioner²³².

Bakgrunden till gärningarna är att CR hade gjort vissa affärer i slutet av 1980-talet, som orsakat E-sfärens ägare (LE) förluster om cirka åtta miljoner kr. Därför hade CR enligt åklagaren upprättat ett upplägg för att ”i det fördolda göra vinstaffärer för att täcka upp förlusten”.²³³ Upplägget bestod av successiva optionsaffärer, där optioner och tillhörande premier flyttades mellan E-sfärens och Alfred Bergs egna konton. Genom upplägget kunde förlusterna ”rullas” framåt utan att upptäckas. Detta skedde enligt åtalet genom att

---

²²⁹ Falcon-HovR, s. 12.

²³⁰ Falcon-HovR, s. 13 ff.

²³¹ Falcon-HovR, s. 17.

²³² En option är ett avtal mellan en utfärdare och en innehavare där ”[i]nnehavaren får en rättighet att köpa eller sälja en till optionen kopplad underliggande vara och utfärdaren en skyldighet att leva upp till det som innehavaren har en rättighet till”. Innehavaren betalar en premie för att erhålla rättigheten. En OTC-option är icke-standardiserad och handlas utanför de reguljära börserna. Se Alfred Berg-TR, s. 4.

²³³ Alfred Berg-TR, s. 3.

CR vid ett visst tillfälle utfärdade en option för ett bolag inom E-sfären, vilket härigenom fick in en premie som täckte den tidigare förlusten. Därefter såldes optionen, utan att premien följde med, till ett s.k. BIK-konto (balans- och interimskonto) hos Alfred Berg till kursen ett öre per kontrakt. Till följd härav kom kontona i E-sfären att vara i balans, samtidigt som den till optionen hörande skyldigheten ålåg Alfred Berg. Förhoppningen var att innehavaren inte skulle begagna optionen, vilken då helt enkelt skulle förfalla. Optioner som löstes in av innehavaren flyttade CR tillbaka till E-sfären, varpå han utfärdade en ny option och använde premien för att uppfylla skyldigheten enligt den förra. Därefter såldes den nya optionen igen till felaktig kurs till Alfred Berg. På detta sätt kunde nya optioner – till allt högre belopp – utfärdas för att täcka ytterligare förluster, och gjorde så under drygt tre år. CR hade vidare vidtagit åtgärder för att dölja upplägget. Framförallt flyttade han inför Alfred Bergs årliga avstämmningar av BIK-kontot där liggande optioner till ett annat bolag inom E-sfären. Efter respektive årsskifte, när avstämningen var genomförd, flyttade han tillbaka dem.

När CR:s förehavanden uppdagades 1994 fanns fem OTC-optioner på Alfred Bergs BIK-konto, alla utfärdade av ett bolag inom E-sfären. Alfred Berg fick därvid köpa sig loss från optionerna till en förlust om cirka 138 miljoner kr. Om så inte hade skett skulle de slutliga förlusterna enligt åtalet kunna uppgå till cirka 272 miljoner kr. Enligt åtalet innebar CR:s agerande att han på ett antal sätt hade överskridit sina befogenheter, genom att bryta både mot olika regler för optionshandel och sina allmänna förpliktelser gentemot arbetsgivaren.

4.4.2 Tingsrättens bedömning

Tingsrätten anser det visat att CR var Alfred Bergs ledande befattningshavare inom optionshandel, även om han inte var chef i formell bemärkelse. Eftersom han i den rollen ansvarat både för Alfred Bergs egen och E-sfärens optionshandel anses han ha haft ett självständigt förtroende för att handha

kvalificerade ekonomiska angelägenheter. Därigenom är ställningsrekvisitet uppfyllt.²³⁴

I fråga om missbruksrekvisitet delar tingsrätten upp sin prövning i ett antal punkter, och undersöker om CR begick trolöshet mot huvudman genom att handla i strid med någon vid respektive punkt angiven regel för fondverksamheten. En första fråga är om CR för Alfred Bergs räkning muntligen åtagit sig ett uppdrag om diskretionär förvaltning av E-sfärens medel genom placeringar på optionsmarknaden, trots att han enligt sin anställning enbart fick handla på direkta uppdrag från kunder. Avtal om diskretionär förvaltning skulle dessutom enligt Alfred Bergs regler vara skriftliga och ingås med ett särskilt bolag inom Alfred Berg-koncernen. Enligt tingsrätten är det visat att LE hade kommit att acceptera att CR ”mer eller mindre självständigt och efter eget gottfinnande” fick handla med optioner för E-sfärens räkning, vilket utgjorde ett avtal om diskretionär förvaltning.²³⁵ Det anses dock inte visat att CR visste att han inte hade rätt att ingå sådant avtal, varför agerandet i denna del inte utgjorde missbruk av förtroendeställning.²³⁶

Den andra punkten rör huruvida CR låtit ett av bolagen i E-sfären utfärda OTC-optioner utan att samtidigt se till att bolaget ställde säkerhet för fullgörande av de förpliktelser som optionerna innebar. Tingsrätten beaktar i denna del ”den enorma hävstångseffekt som finns i instrumentet med en många gånger synnerligen svåröverblickbar riskproblematik”, samt att Alfred Berg för standardiserade optioner – men inte OTC-optioner – hade skriftliga regler om säkerhetskrav.²³⁷ Tingsrätten anser att CR måste ha insett att skälen för säkerhetsreglerna gjorde sig gällande även vid handel med OTC-optioner. Vid ett tillfälle hade CR även felaktigt uppgivit investeringsbanken JP Morgan som utfärdare av en option – banken hörde till det fåtal lågrisk kunder gentemot vilka Alfred Berg avstod från att kräva säkerhet – när det egentligen var ett bolag inom E-sfären. Tingsrätten anser sammantaget att CR överskred sin befogenhet genom att ”utan krav på säkerhet [låta ett bolag i E-sfären] ikläda sig mer eller mindre oöverblickbara ekonomiska skyldigheter”, vilket

---

²³⁴ NJA 2003 s. 414, s. 417.

²³⁵ NJA 2003 s. 414, s. 419.

²³⁶ NJA 2003 s. 414, s. 419 f.

²³⁷ NJA 2003 s. 414, s. 420.

anses vara ett så stort avsteg från normala rutiner vid optionshandel att det utgör förtroendemissbruk.²³⁸

Som en tredje punkt behandlas den omständighet att CR inte hade inhämtat godkännande från Alfred Bergs ledning för att låta bolag i E-sfären utfärda OTC-optioner. Då det inte hade visats finnas någon uttrycklig skyldighet för mäklare att inhämta sådant godkännande anses detta dock inte uppfylla missbruksrekvisitet.²³⁹ Detsamma är enligt tingsrätten fallet avseende den fjärde punkten, angående omständigheten att CR inte hade säkerställt att det för de aktuella optionsaffärerna hade upprättats skriftliga utfärdaravtal. Det anses därvid inte visat att det fanns något generellt krav på upprättande av skriftliga avtal vid utfärdande av OTC-optioner, oaktat att det enligt tingsrätten ligger i sakens natur att så borde ske.²⁴⁰

Den femte punkten rör frågan om CR vid det ovannämnda rullningsprogrammet använde Alfred Bergs BIK-konto på ett felaktigt sätt. Kontot var avsett enbart ”för tillfälliga placeringar avseende dels affärer som på något vis har varit oklara eller ofullständiga dels affärer som har tillhört kund vars depåförhållanden inte var klara”.²⁴¹ Enligt tingsrätten är det tydligt att CR:s användning av kontot inte var av sådant tillfälligt slag och därmed stred mot de aktuella reglerna. Tingsrätten uttalar att ”[n]ågot annat motiv för [CR] att använda BIK-kontot än för att dölja affärer som inte har tålt granskning hos Alfred Berg står inte att finna”.²⁴² CR:s användning av kontot hade därför ”ett entydigt oegentligt syfte och ingenting att skaffa med normala rutiner för optionshandeln”, och utgjorde missbruk.²⁴³

Vid den sjätte punkten är frågan om CR enligt vad som sagts ovan oriktigt uppgivit att JP Morgan snarare än ett bolag i E-sfären var utfärdare för vissa optioner och vad det hade inneburit för Alfred Berg. Även om CR hade lämnat oriktiga uppgifter anser tingsrätten att frågan om hur Alfred Berg skulle handlat om de givits riktig information är ”synnerligen hypotetisk och därmed svårbedömd”, och därför kan CR:s handlande i den delen inte sägas utgöra

---

²³⁸ NJA 2003 s. 414, s. 421 f.

²³⁹ NJA 2003 s. 414, s. 422.

²⁴⁰ NJA 2003 s. 414, s. 422.

²⁴¹ NJA 2003 s. 414, s. 423.

²⁴² NJA 2003 s. 414, s. 424.

²⁴³ NJA 2003 s. 414, s. 424.

förtroendemissbruk.²⁴⁴ Den sjunde och sista punkten handlar om att CR på ett visst sätt skulle ha utnyttjat samtidigt utfärdade av köp- och säljoptioner för att flytta kreditrisker mellan olika bolag eller konton. Enligt tingsrätten har detta förfarande bara svepande berörts av åklagaren och det anses inte visat att agerandet utgjorde missbruk.²⁴⁵

Sammantaget anser tingsrätten alltså att CR enligt två av sju bedömda ageranden eller regelöverträdelser hade missbrukat sin förtroendeställning. Enligt tingsrätten är det dessa två som orsakade skadan för Alfred Berg, medan de övriga ”endast bidragit till att [CR] i det fördolda har kunnat utföra affärerna”.²⁴⁶

---

²⁴⁴ NJA 2003 s. 414, s. 424.

²⁴⁵ NJA 2003 s. 414, s. 424.

²⁴⁶ NJA 2003 s. 414, s. 425.

5 Analys

5.1 Inledning

Presentationen av rättsfall i föregående kapitel visar att de åtalade gärningarna – vilka har som gemensam nämnare att de har begåtts genom olika former av finansiella upplägg – på väsentliga sätt skiljer sig från de som enligt kapitel 3 tidigare har bedömts inom ramen för trolöshetsbestämmelsen. Händelseförloppen är utdragna och består av många olika delar, gärningspersonerna är avlägsna från och dolda för brottsoffren, och kopplingarna mellan händelser, handlingar och aktörer är svårgreppade. Samtliga involverar finansiella instrument och transaktioner som inte kan bedömas eller värderas på något vedertaget eller entydigt sätt. Gärningarna kan därmed sägas präglas av ett större moraliskt avstånd än vad som typiskt sett är fallet vid trolöshetsbrott, vilket gör att de i mindre utsträckning än annars får ett omedelbart moraliskt innehåll för både brottsoffer och bedömare. Konsekvensen blir att gärningarna kan delas upp, ramas in och begripliggöras på olika sätt – vilket domstolarna också gör.

Klart är att gärningarna på många sätt motsvarar de allmänna beskrivningar av ekonomisk brottslighet som introduceras i kapitel 2. I samtliga fall har gärningarna utförts inom ramen för någon i övrigt helt legitim näringsverksamhet kopplad till finansmarknaderna. Själva gärningarna har utgjorts av det som gärningspersonerna har haft i uppdrag att utföra – transaktioner med värdepapper för huvudmännens räkning – och därför på ytan inte sett annorlunda ut än dessa. I enlighet med Edelhertz beskrivning har gärningspersonerna dolt gärningarnas verkliga innebörd och förlitat sig på brottsoffrens okunskap, samtidigt som brottsoffren genom att investera sina pengar och dela ut befogenheter har deltagit självmant i gärningspersonernas planer. Gärningspersonerna har, som i Shapiros teori, utnyttjat det asymmetriska förhållande som har uppstått genom att de givits rätten att handla diskretionärt på ett område inom vilket de besitter särskild expertis och det är särskilt svårt att utvärdera prestationen: de har utnyttjat att alla godtar risken för förluster på finansmarknaderna, utan att kräva någon förklaring eller ens ha möjlighet

att tillgodogöra sig en sådan. Det är tydligt att gärningspersonerna har utnyttjat inte bara det förtroende de givits av sina respektive huvudmän, utan även de förtroendenormer som är en förutsättning för att samhällsekonomin i allmänhet och finansmarknaderna i synnerhet ska kunna fungera effektivt.

I resten av framställningen gör jag ett försök att analysera de olika domarna, och tar därvid stöd i forskningen om ekonomisk brottslighet. Främst försöker jag utreda om det i dömandet går att skönja de dimensioner av ekobrottens utmaningar respektive de argument för hur sådana utmaningar ska hanteras som redogörs för i kapitel 2. Syftet därmed är att hitta en grund för en diskussion om dels i vilken utsträckning det går att anpassa den straffrättsliga bedömningen till gärningarnas beskaffenhet, dels hur olika sätt att bedöma gärningarna förhåller sig till straffrättens olika värden.

5.2 Teknikaliteter och brottsplaner

I Allramålet kristalliseras med viss skärpa en konflikt, vars olika dimensioner visar sig även i de övriga målen. Denna konflikt framträder när man beaktar att tingsrätten och hovrätten i sina respektive domar i Allramålet uppvisar helt olika inställning inte bara till hur bevisningen ska värderas, utan på ett mer grundläggande plan till vilken metod som ska användas i prövningen. I det följande beskriver jag vari konflikten består och hur de olika sidornas förtjänster och brister syns i rättsfallen.

Tingsrätten gör Allramålet helt och hållet till en bevisfråga. Hela målet görs avhängigt möjligheten att bevisa en viss, snävt avgränsad aspekt av omständigheterna: om Oaks arvode var skäligt eller inte. Vid bedömningen av warrantaffärerna går tingsrätten överhuvudtaget inte in på kopplingen till Superoaffären eller till det övergripande händelseförlopp som åklagaren hade åberopat. När kopplingen mellan affärerna tas upp i relation till frågan om mutbrott avfärdas den kategoriskt som indicier. Tingsrätten går inte heller alls in på frågan om förtroendemissbruk, dvs. om det fanns något trolöst motiv eller klandervärt agerande på de tilltalades sida, såsom något fristående från skadebedömningen. Samtidigt står det klart att de åtalade gärningarna hade

väsentliga aspekter som i tid och rum sträckte sig bortom de omedelbara warrantköpen. Man skulle kunna beskriva det som att tingsrätten bedömer skaderekvisitet i ett vakuum, och eftersom det anses finnas rimligt tvivel om huruvida Oaks arvode – sett isolerat från sitt sammanhang – var oskäligt, ogillas åtalet.

Hovrättens metod för att bedöma gärningarna framstår nästan som motsatsen till tingsrättens. Istället för att direkt gå in på bedömningen av något av rekvisiten, börjar hovrätten med att utreda vad i händelseförloppet som helhet är bevisat. Det centrala anses vara att utvärdera kopplingen mellan warrant- och Superoaffärerna och den bevisning som finns för vilka motiv de tilltalade agerade med. Hovrätten kan därigenom se dels att warrantinvesteringarna var villkorade av Superoaffärens genomförande, dels att Allraföreträdarnas syfte med den förra var att berika sig själva. Det är utifrån dessa konstateranden av sakomständigheterna som hovrätten har möjlighet att landa i slutsatserna att warrantaffärerna saknade legitimt syfte och att upplägget sammantaget är att beskriva som en brottsplan. Skaderekvisitet ges därigenom mindre vikt, eftersom alla kostnader som är hänförliga till en brottsplan kan anses vara icke-affärsmässigt motiverade. Sådana kostnader utgör då skada oavsett om de är marknadsmässiga eller inte.

Tingsrättens resonemang förkroppsligar enligt mig den i kapitel 2 beskrivna tendensen vid ekonomisk brottslighet att reducera bedömningen av gärningarna till kunskapsproblem. Jönsson beskriver som nämnt detta just som en benägenhet att ”inom den ekonomiskt-industriella sfären förvandla normativa värderingar av beteenden till ett kunskapsproblem av teknisk eller ekonomisk karaktär”.²⁴⁷ I Korsells formulering²⁴⁸ handlar det om att den straffrättsliga bedömningen fokuseras på teknikaliteter som endast utgör delar av en större brottsplan. När tingsrätten i Allramålet bortser från händelseförloppet som helhet och underlåter att alls utvärdera missbruksrekvisitet, är det i praktiken att avstå från att värdera gärningarna utifrån deras moraliska innehåll. Det är i stor utsträckning detta som gör att tingsrätten ogillar åtalet, då

---

²⁴⁷ Jönsson (2004), s. 40.

²⁴⁸ Se avsnitt 2.3.

snävt konceptualiserade kunskapsproblem som avser förhållanden på finansmarknaderna lätt blir oöverstigliga. Detta vill säga att det inte är ägnat att förvåna att oskäligheten i arvodet inte kan visas bortom rimligt tvivel, med hänsyn till komplexiteten i de aktuella finansiella instrumenten, till att värderingar av onoterade tillgångar utan fastställt marknadsvärde är mycket osäkra, till att investeringar i värdepapper till sin natur är spekulativa och riskfyllda, samt inte minst till att fonderna Oaks arvode inräknat faktiskt gjorde en stor vinst på warrantaffärerna. Genom att uteslutande pröva åtalet utifrån frågan om marknadsmässigheten i arvodet fastnar tingsrätten i det vid ekonomisk brottslighet vanligt förekommande gränsdragningsproblemet mellan legitima och illegitima handlingar. Utifrån detta perspektiv blir konsekvensen av att fokusera på teknikaliteter snarare än den större brottsplanen, att de element som gör gärningarna klandervärda, som särskiljer dem från tillåtna dispositioner, skjuts i bakgrunden och därmed att gärningarna inte bedöms som brott.

Hovrättens metod kan som kontrast beskrivas som en ”moralisk” bedömning av gärningarna som helhet, med vilket jag menar motsatsen till att reducera värderingar till kunskapsproblem. Det är särskilt talande att resonemanget mynnar ut i slutsatsen att ”[m]ed hänsyn till den bedömning hovrätten har gjort om motiven för warrantaffärerna, dvs. att de varit del av en brottsplan och inte haft något legitimt syfte, får frågorna om marknadspraxis och arvode inte någon nämnvärd betydelse”.²⁴⁹ Eftersom affärerna saknade legitimt syfte borde de inte genomförts, och det faktum att de ändå genomfördes konstituerar missbruk. Häri ligger den värdering som ges företräde framför frågan om arvodet. Och till skillnad från tingsrätten bemöter hovrätten den centrala svårigheten vid ekonomisk brottslighet, att den straffrättsliga begreppsapparaten – och bedömningen av gärningar som exempel på de i straffbud allmänt uppställda gärningskategorierna – förutsätter att gärningarna ges en narrativ form, att de för att kunna förstås måste beskrivas som ett i tid och rum enhetligt händelseförlopp med viss moralisk innebörd. Det är detta som hovrätten gör när den slår fast att gärningarna hänger samman på visst sätt och därigenom utgör en brottsplan. Den hypotes eller tentativa slutsats som

---

²⁴⁹ Allra-HovR, s. 19.

enligt mig kan dras härifrån är att den straffrättsliga prövningen av gärningar som begås genom finansiella upplägg och präglas av ett moraliskt avstånd, måste utgå från hela händelseförloppet och i första hand beakta hur olika gärningsmoment hänger ihop och vilka handlingsskäl som styr gärningarna. Det är på detta sätt som de illegitima finansiella uppläggen kan skiljas från de legitima.

I Falcon Fundsmålet för båda instanserna, och särskilt tingsrätten vid sin mer omfattande prövning, ett resonemang som närmast liknar hovrättens i Allramålet. Även om tingsrätten utgår från frågan om överpris, består prövningen av hela händelseförloppet och hur olika delar förhåller sig till varandra och till de syften som utredningen antyder att gärningspersonerna agerade med. Istället för att i snäv bemärkelse pröva vilket stöd som fanns för att respektive MBS köptes in till ett för högt pris, tar domstolen fasta på det mönster som kan ses i hur samtliga MBS:er köptes in, värderades och såldes. Det är genom att konstatera förekomsten av mönstret som tingsrätten kan sluta sig till att det var utrymmet under tioprocentsregeln som styrde tidpunkterna för inköpen och prissättningen av MBS:erna, och alltså att motivet för investeringarna var något annat än att deras affärsmässighet. Detta kan enligt mig beskrivas som att tingsrätten bedömer gärningarna som en brottsplan, och hovrätten talar uttryckligen i sådana termer.

Likt i hovrättens dom i Allramålet, var det alltså även i Falcon Fundsmålet fråga om att först utvärdera gärningarna och händelseförloppet såsom sammanhängande genom ett övergripande syfte, och från denna helhet sluta sig till den normativa slutsatsen att inköpen gjordes till ett betydande överpris och därmed utgör förtroendemisbruk. Att tingsrätten i Falcon Fundsmålet går tillväga på det sättet syns enligt mig tydligt i två aspekter av domen. För det första i det faktum att den bedömer de åtta sist inköpta MBS:erna först, till synes utan annat skäl än att mönstret i inköpen – och alltså brottsplanen – framgår tydligare där. För det andra i det att tingsrätten tillstår att det finns en osäkerhet i marknadsvärderingarna av instrumenten, men anför att förekomsten av ett överpris ändå kan härledas ifrån mönstret. Domstolens metod innebär vidare att den inte bedömer om var och en av de enskilda MBS:erna, betraktade för sig, kan bevisas ha köpts in till överpris i förhållande t.ex. till sitt

marknadsvärde, vilket antyder att den inte ansåg detta möjligt med hänsyn till de kunskapsproblem en sådan prövning möter. Resonemanget och slutsatserna i Falcon Fundsmålet ger enligt mig stöd åt den ovan anförda hypotesen, att möjligheten att bedöma finansiella upplägg som förtroendebrott förutsätter att gärningarna beskrivs utifrån sin fulla innebörd, att de ges en form, en innebörd och ett syfte, och inte bara bedöms utifrån sina enskilda eller fristående beståndsdelar.

Även i Alfred Bergmålet, NJA 2003 s. 414, syns samma skiljelinje mellan fokus på teknikaliteter och brottsplaner. Målet är intressant såtillvida att tingsrätten – likt tingsrätten i Allramålet – prövar åtalet utifrån ett antal snävt avgränsade frågor, men det är fråga om olika former av påstådda regelöverträdelser snarare än skäligheten i något visst vederlag. De fem av sju regelöverträdelser som tingsrätten inte anser kan bedömas som förtroendemissbruk, var samtidigt alla på olika sätt kopplade till CR:s upplägg eller rullningsprogram. Att tingsrätten uppfattar dem så framgår av påståendet att de ”inte i sig föranlett någon skada utan har endast bidragit till att [CR] i det fördolda har kunnat utföra affärerna”.²⁵⁰ Trots det behandlas inte de regelöverträdelserna som delar av själva upplägget, utan bedöms fristående. Även de två punkter där CR anses ha missbrukat sitt förtroende kan beskrivas som ”detaljfrågor”. För det första fälls han för att inte ha sett till att säkerhet ställdes när han genom ett kundbolag utfärdade OTC-optioner, men det beaktas inte att motivet bakom utfärdandet enligt åklagarens talan överhuvudtaget inte var affärsmässigt utan att genom rullningsprogrammet täcka förlusterna i bolaget utan att utsätta det samma för den till optionerna hörande finansiella risken. För det andra fälls han för att ha använt BIK-kontot felaktigt, utan att domstolen behandlar hur den felaktiga användningen förhöll sig till handeln i E-sfärens konton eller till det övergripande händelseförloppet. Fokus är i samtliga fall på överträdelser av de enskilda reglerna, inte på innebörden av upplägget som helhet.

Av 2003 års fall framgår att om inte de åtalade gärningarna beskrivs och bedöms som en sammanhållen brottsplan kommer det vara mycket svårt att luta sig mot enskilda regelöverträdelser i sig för att grunda trolöshetsansvar.

---

²⁵⁰ NJA 2003 s. 414, s. 425.

Det som anses utgöra förtroendemisbruk i rättsfallet är tydliga, lättfattliga och uppenbart skadliga delar av gärningarna. Ett tydligt exempel är att CR underlät att ställa säkerhet och lämnade oriktiga uppgifter till huvudmannen, vilket utsatte denne för påtaglig risk för stora ekonomiska förluster. Detta exempel kan beskrivas som att domstolen tar fasta på en liten del av hela händelseförloppet som liknar de mer klassiska trolöshetsgärningarna – bl.a. de i NJA 1983 s. 441 – för att denna del passar in i en förutfattad föreställning om hur förtroendemisbruk ser ut. De delar av gärningarna som inte bedöms som förtroendemisbruk, såsom att CR inte visas ha vetat att villkoren för optionsaffärerna borde ha reglerats i skriftliga avtal, utgör i sig inte lika tydligt klandervärda regelöverträdelser. Anledningen därtill, vill jag utifrån det ovan sagda påstå, är att deras verkliga eller fulla innebörd inte framgår när de bedöms utan att sättas i sitt sammanhang som en del av det finansiella upplägget i fråga. Även om det är hypotetiskt, går det att anta att om domstolen istället hade utvärderat upplägget som helhet, inkluderat de lindrigare regelöverträdelser som bara syftade till att dölja optionsaffärerna och deras innebörd, hade detta såsom en sammanhängande gärning kunnat anses utgöra missbruk av förtroendeställning.

Rättsfallen visar sammanfattningsvis att det finns två sätt att göra den straffrättsliga bedömningen, vilka kan generaliseras till modeller. Den första modellen, som kan kallas den *klassiska*, utgår från antagandet att gärningarna likt traditionella trolöshetsbrott kan bedömas utifrån vissa snävt avgränsade gärningsaspekter. Modellen bygger på att det klandervärda i gärningarna kan reduceras till ett kortfattat och lättbegripligt destillat. Om en domstol försöker använda den klassiska modellen för att bedöma gärningar som begås genom finansiella upplägg kommer det många gånger vara omöjligt att skilja ett trolöst upplägg från ett lagenligt. Gärningarna består av utdragna händelseförlopp, av många delar med svårgripbara inbördes relationer samt av svårvärderade sakomständigheter och rättsliga förhållanden, vilka inte fångas upp av den klassiskt inriktade prövningen. Modellen fastnar i teknikaliteter och ekonomisk-tekniska kunskapsproblem. Den andra modellen, som kan kallas den *holistiska*, bygger på att gärningarna beskrivs som ett i tid och rum sammanhängande händelseförlopp som binds ihop av ett enhetligt syfte med viss

koppling till uppkommen skada. Förtroendemisbruket kan då sägas bestå i att det finansiella upplägget utgör en brottsplan som saknar legitimt syfte utifrån huvudmannens intresse. Genom att ta hänsyn till gärningarnas särdrag gör modellen det möjligt att fånga deras moraliska innehåll och bedöma dem som trolöshetsbrott.

5.3 En rättssäker prövning

Den holistiska modellen för att bedöma trolöshetsbrott på finansmarknaderna är, oavsett vilka förtjänster den har, inte oproblematiserad. I det här avsnittet argumenterar jag för att modellen i vissa av sina aspekter och konsekvenser kan kritiseras ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Som utgångspunkt vill jag erinra om den benägenhet som presenteras i avsnitt 2.4 att använda allmänna straffrättsliga läror för att bemöta utmaningarna med beivrandet av ekobrott. Där beskrivs några exempel på argument där komplexiteten i olika former av ekonomisk brottslighet anges som skäl för att motivera en utvidgning av det straffbara området genom användningen av generella principer eller läror.

Mitt argument i den här delen bygger på att användningen av den holistiska modellen kan jämföras med användningen av allmänna läror enligt vad som sägs ovan. I Allramålet når hovrätten – som använder modellen – en annan slutsats än tingsrätten inte bara genom att värdera bevisningen annorlunda, utan genom att utgå från en helt annan föreställning om hur gärningarna ska konstrueras och bedömas. Och det är enligt analysen i föregående avsnitt just det faktum att hovrätten utgår från detta andra perspektiv som gör att Allraföreträdarna fälls. Modellen fungerar därvid som en teoretisk konstruktion som genom sin utformning påverkar kriminaliseringens omfattning, vilket i avsnitt 2.4 används för att beskriva innebörden av en allmän lära. Det är också svårt att se att modellen, även om det inte anges uttryckligen, skulle motiveras med andra än kriminalpolitiska skäl, dvs. att gärningarna anses vara klandervärda och modellen möjliggör att de bedöms som förtroendebrott. Modellen bygger därmed på resonemang som sänker straffbarhetsgränsen med samma typ av argument som t.ex. Thornstedt och Strahl an-

vänder för att motivera företagaransvaret. Det är fråga om samma typ av argumentationsmönster. På samma sätt som jag argumenterar för i avsnitt 2.4, bör modellen därför underkastas krav på rättssäkerhet och respekt för legalitetsprincipen. Och på samma sätt som användningen av allmänna läror som presenteras i det kapitlet, kan den här aktuella modellen sägas utmana rättssäkerheten i dömandet.

Med avseende på frågan om legalitet kan framförallt nämnas att modellen de facto utvidgar det straffbara området utan att lagstiftaren är inblandad och utan att rättstillämpningen prövas i högsta instans. Det är väl förvisso på ett generellt plan fallet att den som genomför en brottsplan mot sin huvudman med syfte att berika sig själv vid en normalspråklig tolkning av rekvisitet typiskt sett gör sig skyldig till förtroendemissbruk, varför det knappast går att säga att en rättstillämpning som använder modellen saknar lagstöd. Utifrån presentationen av rättsläget i kapitel 3 och domarna i kapitel 4 torde det dock vara tydligt att det är svårt att förutse hur den straffrättsliga bedömningen kommer göras i enskilda fall. Detta förutsebarhetsproblem har att göra både med att missbruksrekvisitet är mycket vagt och allmänt hållet och att rättsläget i väsentliga delar är oklart, och problemet blir särskilt påtagligt när rättstillämpningen går bortom bestämmelsens kärnområde. Det är vid användning av finansiella upplägg fråga om gärningar som skiljer sig åt från de som trohetsbrottet utformades för att tillämpas på samtidigt som den finansiella kontexten innehåller många svårvärderade element. I flera av domarna från kapitel 4 är gärningspersonerna inte ens de ”direkta” förtroendemännen, dvs. de har inte fått sina uppdrag direkt genom avtal med brottsoffren utan genom en kedja av avtal med andra bolag. Handlingsnormerna på de föränderliga finansmarknaderna är i stor utsträckning oklara, och kan knappast sägas framgå av brottsbeskrivningen. Gärningarna kan sammantaget sägas befinna sig i utkanten av den kriminalisering som lagstiftaren tänkte sig, även om de omfattas av samma skyddsintressen. Att under sådana förhållanden använda en modell för att bedöma gärningarna som utsträcker kriminaliseringen måste enligt mig anses försämra förutsebarheten till de tilltalades nackdel även om rättstillämpningen håller sig inom straffbudets gränser.

Jag vill vidare framhålla att det kan finnas en baksida till ett ökat fokus på en övergripande brottsplan, i den mån det innebär att vissa faktiskt relevanta tekniska detaljer skjuts i bakgrunden. Som en allmän princip, syftande till att ingen ska dömas till straff utan att ha bevisats om sin skuld, gäller att en domstols avgörande inte får grundas på det helhetsintryck utredningen ger, utan att varje bevis ska värderas för sig i förhållande till sitt respektive bevis-tema.²⁵¹ Principen innebär ”att delarna ska bedömas före helheten”²⁵² och är central för en tillförlitlig bevisvärdering.²⁵³ Vid motsatt ordning uppkommer ”en påtaglig fara för oriktiga slutsatser genom att styrkor och svagheter i de enskilda bevisen göms undan”.²⁵⁴ I sådana fall kan en allmän, intuitiv uppfattning om gärningarnas klandervärdhet eller om någon rättsfråga komma att styra bedömningen av de tilltalades skuld.

Risken i förevarande sammanhang är alltså att den holistiska modellen används så att ett generellt förhållande slås fast – såsom förekomsten av en brottsplan – och att långtgående men annars svårbevisade slutsatser dras från det generella förhållandet. Exempel härpå finns i både Allra- och Falcon Fundsmålen. I Allramålet åberopas inte frågan om legitimt syfte av någon av parterna, och gärningsbeskrivningen bygger på att investeringarna gjordes till överpris. Trots detta och trots att den skjuter frågan om överpris i bakgrunden, anser hovrätten att gärningarna utgör trolöshetsbrott. Detta sker utifrån investeringarnas motiv och att de är delar av en brottsplan, i princip oberoende av en värdering av om arvodet var marknadsmässigt. Helheten – brottsplanen – bedöms före delarna, och innebörden av delarna fastställs i ljuset av slutsatserna om helheten. Det hovrätten gör, skulle man vid en kritisk granskning kunna hävda, är i princip att presumera att skaderekvisitet är uppfyllt, givet att pengar har flyttats från fonderna till fondförvaltarna personligen utan att giltiga skäl kan visas. Detta skulle då kunna ses som att åklagaren ges dispens från bevisbördan för skaderekvisitet. Men redan SRK anför, vilket återges i avsnitt 3.4, att det inte är tillräckligt för straffansvar att en person i förtroendeställning tar emot en muta, med mindre det också visas att ett efterföljande

---

²⁵¹ Se SOU 1938:44, s. 378 och Diesen (2015), s. 73 ff.

²⁵² Diesen (2015), s. 75.

²⁵³ Diesen (2015), s. 73.

²⁵⁴ Nordh (2019), s. 35 f.

agerande faktiskt orsakar någon viss skada. På jämförligt sätt är det möjligt att hävda att warrantaffärerna, givet att de saknade legitimt syfte och ingick i en brottsplan, uppfyller missbruksrekvisitet, utan att detta medför att också skaderekvisitet är uppfyllt – t.ex. om fonderna betalade marknadsmässigt arvode till säljaren. Ändå tillåts den allmänna slutsatsen om att upplägget utgör en brottsplan föranleda slutsatsen om skada.

I Falcon Fundsmålet låter tingsrätten förekomsten av det mönster MBS-affärerna uppvisar få företräde vid bedömningen av frågan om överpris framför faktorer som att marknadsvärderingarna av MBS:erna präglas av osäkerhet. Till och med de två MBS:er för vilka inköpspriset inte avvek från marknadsvärderingarna anses vara inköpta till överpris, med hänsyn till att de uppvisar samma mönster i handel och värdering som de andra MBS:erna. Det är även anmärkningsvärt att tingsrätten delar upp prövningen, så att den för de nio första MBS-köpen, vilka bedöms sist, når slutsatsen om överpris genom att säga att de följer samma mönster som de åtta sista köpen. Det kan verkligen ifrågasättas om det hade varit möjligt att nå fram till den slutsatsen, om domstolen inte redan hade bestämt sig för den, eftersom prisökningarna mellan ABS:s och Optimus inköp var betydligt mindre i den första gruppen – i genomsnitt 30 procent, att jämföra med 130 procent i den senare – och priserna för två MBS:er som nämnt var i linje med marknadsvärderingarna. Mönstret framgår helt enkelt mycket tydligt där. Och vidare, om respektive MBS hade bedömts för sig – sett isolerad från de andra köpen – är det sannolikt att något överpris inte hade kunnat visas, eftersom förekomsten av mönstret är det avgörande i domstolens resonemang. Domstolen bedömer de enskilda MBS:erna helt och hållet i ljuset av helheten. Som en ytterligare aspekt sägs MS ha deltagit i en brottsplan, och det är detta som är grunden för att döma honom för medhjälp till trolöshetsbrott, samtidigt som det inte anses visat eller ens relevant att hans arvode inte var marknadsmässigt. I den mån det för dessa olika delar av gärningarna inte hade varit möjligt att nå slutsatserna utan att först dra en generell slutsats om helheten, går det att ifrågasätta om resonemangen inte innebär att beviskravet för relevanta gärningsaspekter sänks.

För att sammanfatta resonemanget menar jag att det är viktigt att beakta att ett större fokus på en övergripande brottsplan i enlighet med den holistiska modellen utvidgar det straffbara området. Modellen gör det möjligt att subsumera finansiella upplägg under trolöshetsbrottet genom att delarna tolkas i ljuset av helheten. Precis denna mekanism gör dock även att ett rättssäkerhetsproblem uppstår: om det inte bortom rimligt tvivel går att slå fast att arvodet för warrantaffärerna i Allramålet var oskäligt, eller vad marknadsvärdet på MBS:erna i Falcon Fundsmålet var, går det inte då att hävda att de tilltalade fälls trots att deras skuld inte i alla delar är bevisad? Min uppfattning är förvisso att rättstillämpningen i de analyserade rättsfallen inte är så långtgående att den faktiskt strider mot legalitetsprincipen eller innebär ett avsteg från de bevisrättsliga principerna. Men analysen visar att den ändå kan ifrågasättas på flera punkter. I ekobrottsforskningen går det att se ett argumentationsmönster bestående av en vilja att utvidga tillämpningsområdet för gärningar som rör ekonomisk brottslighet med hjälp av teoretiska konstruktioner eller läror på ett sätt som kan kritiseras för att vara rättsosäkert, under hänvisningar till brottslighetens komplexitet och de problem som tillstöter vid dess beivrande. Just detta faktum gör att det finns särskild anledning att vara vaksam då den här aktuella modellen kan kritiseras på samma sätt.

5.4 Sammanfattande slutsatser

Inbäddade i analysen i de två föregående avsnitten ligger svaren på den här uppsatsens frågeställningar. Den huvudsakliga frågeställningen är såsom anges i avsnitt 1.2 hur det straffrättsligt ska bedömas om ett finansiellt upplägg utgör trolöshetsbrott.

Undersökningen visar att det i rättskällorna i stor utsträckning saknas ledning för hur bedömningen ska göras, både av trolöshetsbrottet i allmänhet och av gärningar som begås genom finansiella upplägg. Trots detta går det att skönja en skiljelinje i hur domstolarna i de respektive rättsfallen bedömer gärningarna. Från denna skiljelinje går det att härleda två alternativa bedömningsmodeller. Den *klassiska modellen* behandlar gärningarna som sedvan-

liga trolöshetsgärningar, där någon tydligt avgränsad gärningsaspekt kan brytas ut och bedömas utifrån om den har orsakat huvudmannen påtaglig skada eller utgör ett tillräckligt allvarligt avsteg från uppdraget enligt den tilltalades förtroendeställning. Den *holistiska modellen* behandlar dem just som komplexa upplägg, dvs. flerledade planer där delarna får sin mening av hur de förhåller sig till helheten. Enligt detta senare perspektiv utgör ett finansiellt upplägg förtroendemissbruk om det kan beskrivas som en brottsplan som saknar legitimt syfte. Även om analysen saknar rättskällemässig tyngd, kan den sägas visa att effektivitetsskäl talar för att den senare modellen bör användas för att skilja tillåtna finansiella upplägg från otillåtna. Anledningen är att om man enbart fokuserar på teknikaliteter vid trolöshetsbrott på finansmarknaderna, kommer det många gånger vara omöjligt att få till stånd en fällande dom oavsett om gärningarna i termer av klandervärdhet är helt jämförliga med sådana som lagstiftaren har velat kriminalisera. Ekobrottsforskning kan användas för att förklara detta med att gärningarna och de finansiella upplägen utmanar straffrättens grundläggande antaganden om brottsliga gärningar som lokalt förankrade och tydligt avgränsade händelseförlopp. Straffrätten riskerar bli handfallen inför händelseförlopp som – likt de här aktuella gärningarna – avviker från de traditionella mönstren. För att bemöta detta faktum finns det skäl att utvidga bedömningen i enlighet med den holistiska modellen.

Samtidigt visar analysen att rättssäkerhetsskäl kan tala emot att lägga för stor vikt vid övergripande förhållanden, ifall centrala delar av gärningarna inte kan bevisas eller sägas utgöra förtroendemissbruk utan stöd i en förutgiven hypotes om att upplägget i fråga utgör en brottsplan. Det finns en tradition eller ett återkommande argumentationsmönster inom den straffrättsliga ekobrottsforskningen att låta brottslighetens komplexitet motivera utvidgningar av det straffbara området på ett sätt som kan kritiseras ur rättssäkerhetsperspektiv. Den holistiska modellen kan sägas följa ett liknande argumentationsmönster, och kan kritiseras på liknande sätt, vilket medför att värde motsättningen mellan effektivitet i brottsbekämpningen och rättssäkerhet i straffprocessen gör sig gällande med viss styrka. Om modellen ska användas finns det därför särskild anledning att vara vaksam på att den tillämpas med

omdöme och med säkerställande av att alla relevanta delar av händelseförloppet är styrkt och uppfyller samtliga rekvisit.

Såsom syftet i uppsatsen är att nå en djupare förståelse för hur gärningar som begås på finansmarknaderna eller genom finansiella upplägg ska bedömas straffrättsligt kan sägas att jag med hjälp av ekobrottsforskning har identifierat två olika modeller för bedömningen och deras respektive förtjänster och brister. Förhoppningsvis kan denna kunskap bidra till att göra rättsväsendet bättre rustat för att hantera gärningarna på ett effektivt och rättssäkert sätt. Att slutligt besvara frågeställningen och slå fast vilken modell som ska användas involverar dock med hänsyn till det ovan sagda en närmast kriminalpolitisk avvägning mellan vilka värden som ska prioriteras i straffrätten. Inom ramen för den rättsvetenskapliga uppgift jag föresatt mig i det här arbetet kan inte mer sägas än att den holistiska modellen – med beaktande av den ekonomiska brottslighetens realiteter – tycks vara en förutsättning för ett framgångsrikt beivrande av komplexa finansiella upplägg som trolöshetsbrott.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

JuU 1980/81:21. Justitieutskottets betänkande om den ekonomiska brottsligheten

Prop. 1984/85:32 om riktlinjer för det framtida arbetet mot ekonomisk brottslighet m.m.

Prop. 1985/86:65 med förslag till ändring i brottsbalken m.m. (vissa frågor om datorrelaterade brott och ocker)

Prop. 2016/17:22. Effektiv bekämpning av marknadsmissbruk

SOU 1938:44. Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk. II. Motiv m.m.

SOU 1940:20. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott

SOU 1988:7. Frihet från ansvar. Om legalitetsprincipen och om allmänna grunder för ansvarsfrihet. Slutbetänkande av fängelsestraffkommittén

SOU 2011:47. En samlad ekobrottsbekämpning

Övriga myndighetspublikationer

Ekobrottsmyndigheten, Brott på finansmarknaden, <https://www.ekobrottsmyndigheten.se/om-ekobrott/brotten-vi-utreder/finansmarknadsbrott/>, hämtad 20220411

Ekobrottsmyndigheten (2011), RUBICON 2011, rapport från Ekobrottsmyndighetens projekt RUBICON (rutiner brottsutredningar i konkurs), dnr EBM A-2011/0330

Pensionsmyndigheten (20170214), Pensionsmyndigheten köpstoppar Allras fonder, pressmeddelande, <https://www.pensionsmyndigheten.se/nyheter-och-press/pressrum/pensionsmyndigheten-kopstoppar-allras-fonder>, hämtad 20220309

Sveriges domstolar (20201022), Fällande domar även i hovrätten i Falcon Funds del 1, pressmeddelande, <https://www.domstol.se/en/nyheter/2020/10/fallande-domar-aven-i-hovratten-i-falcon-funds-del-1/>, hämtad 20220502

Sveriges domstolar (20210303), Dom i det andra Falcon Funds-målet, ekonomisk brottslighet kopplad till pensionsfonder, pressmeddelande, <https://www.domstol.se/en/nyheter/2021/03/dom-i-det-andra-falcon-funds-malet-ekonomisk-brottslighet-kopplad-till-pensionsfonder/>, hämtad 20220502

Åklagarmyndigheten (1997), Trolöshet mot huvudman m.m. Arbetsmetoder och juridiska frågor som rör brott vid kreditgivning m.m., Åklagarväsendet rapport 1997:6

Lagkommentarer

Bäcklund, Agneta, Johansson, Stefan, Trost, Hedvig, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne och Wersäll, Fredrik (2021), Brottsbalken. En kommentar, kommentaren till 10 kap. 5 §, version 19, JUNO

Litteratur

Alalehto, Tage och Larsson, Daniel (2014), Vem är den ekonomiske brottslingen? En jämförelse mellan länder och brottstyper, i: Alalehto, Tage, Larsson, Paul och Korsell, Lars (red.), Ekonomisk brottslighet. En nordisk reader, Studentlitteratur, s. 387–411

Alalehto, Tage, Larsson, Paul och Korsell, Lars (2014), Introduktion, i: Alalehto, Tage, Larsson, Paul och Korsell, Lars (red.), Ekonomisk brottslighet. En nordisk reader, Studentlitteratur, s. 9–23

Almkvist, Gustaf (2020), Förmögenhetsbrott och förmögenhetsrätt. Om straffansvaret i 8 och 10 kap. brottsbalken och dess förhållande till civilrätten, Iustus Förlag

Asp, Petter (2002), EU & straffrätten. Studier rörande den europeiska integrationens betydelse för den svenska straffrätten, Iustus Förlag

Asp, Petter, Ulväng, Magnus och Jareborg, Nils (2013), Kriminalrättens grunder, 2 uppl., Iustus Förlag

Diesen, Christian (2015), Bevisprövning i brottmål, 2 uppl., Norstedts Juridik

Edelhertz, Herbert (1970), The Nature, Impact and Prosecution of White-Collar Crime, National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice

Eskeland, Ståle (2014), Rettssikkerhet og effektivitet ved bekjempelse av økonomisk kriminalitet, i: Alalehto, Tage, Larsson, Paul och Korsell, Lars (red.), Ekonomisk brottslighet. En nordisk reader, Studentlitteratur, s. 719–730

Frände, Dan (1989), Den straffrättsliga legalitetsprincipen, Juridiska föreningen i Finland

Green, Stuart P. (2006), Lying, Cheating, and Stealing. A Moral Theory of White-Collar Crime, Oxford University Press

Gräns, Minna (2018), Allmänt om användningen av andra vetenskaper inom juridiken, i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), Juridisk metodlära, 2 uppl., Studentlitteratur, s. 429–442

Holmquist, Rolf (2021), Brotten i näringsverksamhet, 5 uppl., Norstedts Juridik

Jareborg, Nils (1986), Brotten II. Förmögenhetsbrotten, 2 uppl., Norstedts Juridik

Jareborg, Nils (1995), Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik, i: Victor, Dag (red.), Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten, Norstedts Juridik, s. 18–36

Jareborg, Nils (2011), Prolog till straffrätten, Iustus Förlag

Jönsson, Sverker (2004), Straffansvar och modern brottslighet – En Idékritisk studie av straffansvar för juridiska personer, Iustus Förlag

Karlsson-Tuula, Marie (2011), Ekonomisk brottslighet vid företagsrekonstruktion och konkurs, Jure Förlag

Kleineman, Jan (2018), Rättsdogmatisk metod, i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), Juridisk metodlära, 2 uppl., Studentlitteratur, s. 21–46

Korsell, Lars (2017), Ekonomisk brottslighet, i: Wallin, Lisa (red.), Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2015, Brottsförebyggande rådet rapport 2017:5, s. 334–364

Larsson, Bengt (2001), What is 'Economic' About 'Economic Crime'?, i: Lindgren, Sven-Åke (red.), White-Collar Crime Research. Old Views and Future Potentials. Lectures and Papers from a Scandinavian Seminar, Brottsförebyggande rådet rapport 2001:1, s. 121–136

Larsson, Paul, Korsell, Lars och Alalehto, Tage (2014), Från småfisk till global katastrof. Ekonomisk brottslighet på 2000-talet, i: Alalehto, Tage, Larsson, Paul och Korsell, Lars (red.), Ekonomisk brottslighet. En nordisk reader, Studentlitteratur, s. 25–50

Leijonhufvud, Madeleine (2007), Trolöshet mot huvudman. Straffansvar vid förtroendebrott, särskilt i aktiebolag, Norstedts Juridik

Leopoldson, Jan (2016), Finansiell brottslighet eller marknadsmissbruk eller är det kriminellt att handla med aktier?, i: Korsell, Lars och Blomqvist, Björn (red.), Nitton röster om tjugo års ekobrottsbekämpning. Från 1995 års samlade åtgärder till dagens samverkan. En antologi, Brottsförebyggande rådet, s. 149–160

Lernestedt, Claes (2013), Liberalen, straffrätten och samhällsgemenskapen, i: Lernestedt, Claes, Straffrättens karta och landskap. Uppsatser i straffrätt och straffrättsfilosofi, Norstedts Juridik, s. 95–124

Lindgren, Sven-Åke (2000), Ekonomisk brottslighet. Ett samhällsproblem med förhinder, Studentlitteratur

Lundkvist, Peter (1998), Vårdslös kreditgivning. Straffrättsliga frågor om bankbrott, Iustus Förlag

- Nordh, Roberth (2019), *Bevisrätt C. Bevisvärdering*, 2 uppl., Iustus Förlag
- Rautio, Ilkka (2005), Ekonomisk brottslighet och straffrättens allmänna läror – lönar sig brott?, i: *Forhandlingerne ved det 37. nordiske Juristmøde i Reykjavik 18.-20. august 2005*. Bind 1, *De nordiske juristmøter*, s. 299–315
- Ring, Jonas (2014), Social bakgrund hos skattebrottslingar och stöldbrottslingar, i: Alalehto, Tage, Larsson, Paul och Korsell, Lars (red.), *Ekonomisk brottslighet. En nordisk reader*, Studentlitteratur, s. 327–385
- Rothstein, Bo (2015), *De samhälleliga institutionernas kvalitet. Slutrapport från ett forskningsprogram*, Makadam Förlag
- Sandgren, Claes (2021), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare. Ämne, material, metod, argumentation och språk*, 5 uppl., Norstedts Juridik
- Schea, Trond Eirik (2014), Strafferettens skyldkrav og økonomisk kriminalitet, i: Alalehto, Tage, Larsson, Paul och Korsell, Lars (red.), *Ekonomisk brottslighet. En nordisk reader*, Studentlitteratur, s. 731–752
- Simester, Andrew P. (2021), *Fundamentals of Criminal Law. Responsibility, Culpability, and Wrongdoing*, Oxford University Press
- Sjöstrand, Malin (2009), *Smugglingsbrott som ekonomisk och organiserad brottslighet. Rättspolitik – rättsregler – rättstillämpning*, Santérus Förlag
- Strahl, Ivar (1948), *Om rekvisiten skada och vinning vid förmögenhetsbrotten*, P. A. Norstedt & Söners Förlag
- Strahl, Ivar (1976), *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, P. A. Norstedt & Söners Förlag
- Sutherland, Edwin H. (1949), *White Collar Crime*, The Dryden Press

Thornstedt, Hans (1948), Om företagaransvar. Studier i specialstraffrätt, Nordiska bokhandeln i distribution

Thornstedt, Hans (1977), Straffrättsligt skydd mot ekonomisk kriminalitet, i: Forhandlingerne på det syvogtyvende nordiske juristmøde i Reykjavik den 20.-22. august 1975. Bilag 2, De nordiske juristmøter, s. 69–99

Tombs, Steve (2001), Thinking About ‘White-Collar’ Crime, i: Lindgren, Sven-Åke (red.), White-Collar Crime Research. Old Views and Future Potentials. Lectures and Papers from a Scandinavian Seminar, Brottsförebyggande rådet rapport 2001:1, s. 121–136

Träskman, Per Ole (1983), Straffrätt och ekonomisk brottslighet, i: Wallén, Per-Edwin, Erenius, Gillis, Hoflund, Olle, Löfmarck, Madeleine och Wennberg, Suzanne (red.), Festskrift till Hans Thornstedt, P. A. Norstedt & Söners Förlag

Träskman, Per Ole (2007), Ekonomisk brottslighet och straffrättens allmänna läror – lönar sig brott? Sektionsmöte, i: Forhandlingerne ved det 37. nordiske Juristmøde i Reykjavik 18.-20. august 2005. Bind 2, De nordiske juristmøter, s. 335–350

Träskman, Per Ole (2014), Ekonomins kriminalitet, i: Alalehto, Tage, Larsson, Paul och Korsell, Lars (red.), Ekonomisk brottslighet. En nordisk reader, Studentlitteratur, s. 53–65

Wennberg, Suzanne (2002), Företagsledares ansvar för brott som begås i verksamheten, i: Asp, Petter, Herlitz, Carl Erik och Holmqvist, Lena (red.), Flores juris et legum. Festskrift till Nils Jareborg, Iustus Förlag

Artiklar

Agell, Anders (2002), Rationalitet och värderingar i rättsvetenskapen. Med en exkurs om rättsvetenskapen i Sverige, SvJT, s. 243–260

Bergqvist, Martin (2000), Ekonomisk brottslighet. En genomgång av begreppet, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet

Cavallin, Samuel (2002/03), Om kriminalisering med hjälp av vaga rekvisit, JT, s. 251–279

Emanuelsson Korsell, Lars (2000), Ekobrott, liksom!, SvJT, s. 932–965

Friedrichs, David O. (1992), White Collar Crime and the Definitional Quagmire: A Provisional Solution, Journal of Human Justice, vol. 3 (3), s. 5–21

Green, Stuart P. (2004), The Concept of White Collar Crime in Law and Legal Theory, Buffalo Criminal Law Review, vol. 8 (1), s. 1–34

Jareborg, Nils (2004), Rättsdogmatik som vetenskap, SvJT, s. 1–10

Leijonhufvud, Madeleine (1996/97), Korruption – ett svenskt problem?, JT, s. 940–963

Leijonhufvud, Madeleine (2006), Trolöshetsansvaret och bonussystemen, SvJT, s. 425–429

Sandgren, Claes (2004/05), Om teoribildning och rättsvetenskap, JT, s. 297–333

Schöldström, Patrik (2011/12), Skalbolagsplundring som trolöshetsbrott?, JT, s. 986–993

Shapiro, Susan P. (1983), The New Moral Entrepreneurs: Corporate Crime Crusaders, *Contemporary Sociology*, vol. 12 (3), s. 304–307

Shapiro, Susan P. (1990), Collaring the Crime, not the Criminal: Reconsidering the Concept of White-Collar Crime, *American Sociological Review*, vol. 55 (3), s. 346–365

Stetler, Gunnar (2007/08), Madeleine Leijonhufvud, Trolöshet mot huvudman. Straffansvar vid förtroendebrott, särskilt i aktiebolag, *Norstedts Juridik AB*, 2007, 233 s., JT, s. 502–506

Sutherland, Edwin H. (1940), White-Collar Criminality, *American Sociological Review*, vol. 5 (1), s. 1–12

Svensson, Eva-Maria (2014), De lege interpretata – om behovet av metodologisk reflektion, *JP*, s. 211–226

Thornstedt, Hans (1958), Några problem rörande förmögenhetsbrotten, *SvJT*, s. 417–431

Wennberg, Suzanne (1992/93), Betydelsen av kvittningsgilla motfordringar vid skadebedömningen för olika förmögenhetsbrott, *JT*, s. 511–521

Övrigt

Aronsson, Claes (20170314), Pensionsbolaget Allras sparare kan ha missat mångmiljonbelopp, *Sveriges radio*, <https://sverigesradio.se/artikel/6651189>, hämtad 20220309

Dahlberg, Joel (20170130), Sparare bortdribblade i kändistätt pensionsbolag, Svenska dagbladet, <https://www.svd.se/a/44J1g/sparare-bortdribblade-i-kandistatt-pensionsbolag>, hämtad 20220309

Dahlberg, Joel (20170315), Allra-duo plockade ut 100 miljoner, Svenska dagbladet, <https://www.svd.se/a/loXlk/allra-duo-plockade-ut-100-miljoner>, hämtad 20220309

Dahlberg, Joel (20170321), Fem personer polisanmäls för Allra-skandalen, Svenska dagbladet, <https://www.svd.se/a/vopVI/fem-personer-polisanmals-for-allra-skandalen>, hämtad 20220309

Transparency International Sverige, Korruption, <https://www.transparency.se/korruption>, hämtad 20220411

Wande, Helena (20170316), Allra kastas ut ur PPM – och polisanmäls, Svenska dagbladet, <https://www.svd.se/a/8az9E/allra-kastas-ut-ur-ppm-och-polisanmals>, hämtad 20220309

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1952 s. 188

NJA 1983 s. 441

NJA 1987 s. 215

NJA 1996 s. 152

NJA 2003 s. 414

NJA 2012 N 5

HD:s beslut den 28 december 2021 i mål B 5076-21

HD:s dom den 12 april 2022 i mål B 1886-21

Hovrätterna

RH 1980:101

Svea hovrätts dom den 24 juni 2008 i mål B 6528-08

Svea hovrätts dom den 22 december 2016 i mål B 359-16

Svea hovrätts dom den 22 oktober 2020 i mål B 5474-20

Svea hovrätts dom den 22 juli 2021 i mål B 2006-20

Tingsrätterna

Stockholms tingsrätts dom den 12 juli 2001 i mål B 10030-94

Stockholms tingsrätts dom den 31 januari 2020 i mål B 12440-17

Stockholms tingsrätts dom den 17 april 2020 i mål B 9735-17